

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Adéla Koštejnová

Užití a interpretace částice *snad* ve zjišťovacích tázacích větách

The use and interpretation of the particle *snad* in polar
interrogative clauses

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radek Šimík, Ph.D.

Poděkování

Velice děkuji vedoucímu této práce doc. Mgr. Radku Šimíkovi, Ph.D. za jeho vstřícnost po celou dobu vzniku práce, za velmi užitečné rady, komentáře, četné podněty a za čas, který věnoval konzultacím. Dále bych ráda poděkovala svým blízkým, rodině a přátelům za podporu a poskytnutou pomoc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 24. července 2024

Adéla Koštejnová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá užitím a interpretací částice *snad* v přímých a nepřímých zjišťovacích otázkách. Interpretace je prováděna s přihlédnutím zejména ke dvěma pragmatickým faktorům – epistemické a evidenciální inklinaci. Na základě inklinčního profilu, který byl v rámci práce anotován na několika korpusových vzorcích, se práce pokouší představit model chování těchto otázek. Na pragmatické úrovni je sledována ilokuce otázek a případné vyjadřování vedlejších komunikačních funkcí, jako je nedůvěra v kontextový důkaz. Z formálního hlediska je zohledňován slovosled (deklarativní / interogativní) a polarita, je-li přítomná negace, je rozlišováno její preferenční čtení na negaci vnější a vnitřní. Jak se ukázalo, tázací věty se *snad* mají především dva typy inklinčních profilů, prvním jsou případy, kdy jsou inklinace protichůdné, funkčně jde o otázky řešící konflikt, polarita je v takových případech shodná s evidenciální inklinací. V případě negace (a tedy negativní evidenciální inklinace) jsou možná obě čtení, která odpovídají i odlišným slovosledným realizacím. Výběr typu negace spojujeme s dalšími pragmatickými informacemi. Druhým typem jsou otázky požadující vysvětlení, v nichž je přítomná pouze pozitivní evidenciální inklinace. Takové tázací věty mohou být pozitivní nebo mohou obsahovat vnější negaci. Jak korpusová data ukázala, nepřímé otázky se z tohoto hlediska chovají odlišně a výrazně častěji užívají negace. Z hlediska pragmatiky mohou tázací věty se *snad* nabývat interogativní funkce nebo funkce asertivní, kdy přímé otázky vždy vyjadřují odmítnutí implikace kontextového důkazu. Práce také poskytuje obecný vhled do užití částice *snad* v oznamovacích větách.

Klíčová slova

snad | zjišťovací tázací věty | negace | inklinace | částice

Abstract

This BA thesis deals with the use and interpretation of the Czech particle *snad* in both matrix and embedded polar questions. The interpretation is carried out with particular attention to two pragmatic factors: epistemic and evidential bias. Based on the bias profile annotated on several corpus samples, the thesis attempts to present a behavioural model of the interrogative polar clauses. From the pragmatic angle, it examines the illocutionary force of the polar interrogative clauses and the possible expression of secondary communicative functions, such as distrust in contextual evidence. From a formal point of view, the word order (declarative/interrogative) and polarity are considered; in case of negation, we distinguish between inner or outer reading. The analysis has shown that polar interrogative clauses with *snad* have mainly two types of bias profiles. The first type includes cases where biases are conflicting; functionally, these are conflict-resolving questions, the polarity in such cases is the same as evidential bias. In case of negation (and thus negative evidential bias), both readings are possible, corresponding to different word order realizations. We relate the choice of negation type to other pragmatic information. The second type comprises explanation-seeking questions in which only positive evidential bias is present. Such clauses can be positive or can contain outer negation. As corpus data showed, embedded polar questions behave differently in this regard and use negation significantly more often. In terms of pragmatics, questions with *snad* can take on either interrogative or assertive function, matrix questions always express rejection of the implication of contextual evidence. The thesis also provides a general insight into the use of the particle *snad* in declarative clauses.

Keywords

snad | polar interrogative clauses | negation | bias | particles

Obsah

1. Úvod	8
2. Zjišťovací tázací věty	9
2.1 Vymezení klíčových termínů	9
2.2 Inklinace.....	12
2.3 Cíle otázek ve vztahu k typu relevantnosti odpovědi	17
2.4 Slovosled.....	18
2.5 Polarita	19
2.5.1 Distribuce kladu a záporu ve zjišťovacích otázkách.....	19
2.5.2 Vnější a vnitřní negace	20
3. Částice	23
3.1 Částice <i>snad</i> v oznamovacích větách.....	24
3.2 Epistemické a modifikační částice v otázkách	28
3.3 Částice <i>snad</i> ve větách tázacích.....	30
3.4 K ruským částicím <i>razve</i> a <i>neuželi</i>	32
4. Korpusová analýza	33
4.1 Hypotézy	34
4.2 Korpusová anotace a jazykový materiál	36
4.3 Částice <i>snad</i> v přímých zjišťovacích otázkách.....	40
4.3.1 Konflikt mezi inklinacemi	41
4.3.2 Pouze pozitivní evidenciální inklinace	46
4.3.3 Forma přímých zjišťovacích otázek.....	46
4.4 Částice <i>snad</i> v nepřímých zjišťovacích otázkách	50
4.4.1 Nepřímé otázky vzniklé transformací z pronesené výpovědi.....	52
4.4.2 Nápad	53
4.4.3 Úvaha a kontrola	55
4.4.4 Neznalost	59

5.	Obecná diskuse a závěr	60
6.	Seznam použité literatury	63
7.	Seznam tabulek.....	67
8.	Seznam příloh.....	68

1. Úvod

Zjišťovací tázací věty představují z mnoha důvodů velmi zajímavý jev. Už samotná jejich funkce, která se neomezuje pouze na funkci interogativní, i když by se to dalo očekávat, si zaslouží velkou pozornost. Plodné jsou i úvahy o tom, zda mohou nabývat pravdivostní hodnoty, jestli, a příp. jak mohou vyjadřovat postoje mluvčího k proposičnímu obsahu, jakou roli v nich hraje polarita. V češtině pak specificky přibývá např. diskuse, zda vůbec specifická forma pro otázky existuje.

Jedna z dalších zajímavých souvisejících problematik je funkce některých částic v tázacích větách. V této práci si klademe za cíl charakterizovat funkci právě jedné takové částice, a sice částice *snad*. Zaměříme se na to, v jakých kontextech a s jakou funkcí se tato částice může objevit, a naopak, jaké kontexty ji vylučují, jak její přítomnost ovlivňuje interpretaci tázacích vět (přímých i nepřímých otázek) a příp. jestli má její užití vliv na formální stránku těchto výpovědí.

Práce je organizována následovně: teoretická východiska jsou představena v prvních kapitolách práce. V kapitole 2 je nejprve přesně vymezen termín zjišťovacích tázacích vět a termínů souvisejících tak, jak jsou následně v práci využívána. Dále se zde věnujeme pragmatickým aspektům, jako jsou šíře uplatnění otázek, postoje mluvčího k platnosti proposičního obsahu tázacích vět (inklinace) nebo záměry mluvčího vzhledem k vývoji interakce. V této kapitole je věnována pozornost i formálním vlastnostem, a to slovosledu a polaritě. 3. kapitola nejprve odhlíží od tématu tázacích vět a věnuje se obecné charakteristice částic. Následně je představena částice *snad* a její chování v oznamovacích větách, které bylo zkoumáno na vzorku z korpusu. Tato zjištění jsou srovnána s jejím zpracováním v tradičních slovnících. Druhá část kapitoly se zamýšlí nad tím, jaké možnosti přináší užití částic ve zjišťovacích tázacích větách. Kapitola 4 přináší výsledky korpusového výzkumu. V jejím úvodu jsou představeny hypotézy, které si práce klade za cíl prověřit, a vzorky dokladů, které k tomuto účelu sloužily. Následující dvě sekce pak představují získaná data nejprve o otázkách přímých a následně o otázkách nepřímých. Závěrečná diskuse v kapitole 5 tato data interpretuje a hlouběji usouvztažňuje s částí teoretickou.

Mezi hlavní přínosy práce patří zmapování inklinčních profilů otázek, ve kterých se částice může objevit, a zároveň propojení těchto profilů s konkrétními formálními rysy

(slovosledem, polaritou, příp. typem interpretace negace); funkční vymezení sledované částice ve zjišťovacích tázacích větách; dále pak poskytnutí vhledu do funkce částice v oznamovacích větách (a zde obohacení tradičních výkladů o jedno četné, ale přehlížené využívání této částice). Dalším zjištěním práce, které se však podle našeho předpokladu neváže pouze na částici *snad*, je skutečnost, že některé typy českých nepřímých otázek jsou, jak se zdá, ochotnější licencovat vnější negaci než odpovídající otázky přímé. Tato tendence, která se nejvíce projevila v sémantické kategorii nápadů, by si zasloužila další hlubší pozornost, a to nejen v souvislosti s částicí *snad*.

2. Zjišťovací tázací věty

V této kapitole se pokusíme o úvod do problematiky otázek a tázacích vět. Nejprve se v oddíle 2.1 zaměříme na vztah funkce, významu a formy a vydělíme zjišťovací tázací věty od ostatních druhů tázacích vět. Naším cílem zde je mj. zpřehlednit pole terminologie, které může místy působit zmatečně. Také zde demonstrováme šíři a některé vlastnosti otázkové pragmatiky, zejm. to, jak může ilokuce omezovat užití částic. V oddíle 2.2 představíme termín *inklinace*, pragmatický faktor, který bude později velmi důležitý pro interpretaci korpusových výsledků. Oddíl 2.3 ukáže, jaké cíle může mluvčí sledovat vyslovením zjišťovací otázky vzhledem k vývoji interakce. Oddíly 2.4 a 2.5 se pak zabývají formou zjišťovacích tázacích vět, nejprve užívaným slovosledem a poté distribucí kladu a záporu.

2.1 Vymezení klíčových termínů

Mluví-li se o výpovědi, jejímž cílem je vyjádřit absenci určité informace a touhu tuto mezeru zaplnit, užívá se termínu otázka (držíme se pojetí v Meyer 2017a). Tato výpověď s interogativní funkcí může nabývat různých forem, její základní realizací je tázací věta, ta může být zjišťovací (1), doplňovací (2) nebo alternativní (3).

- (1) Už to představení začalo?
- (2) Kdy bude začínat to představení?
- (3) Začíná to představení v osm, nebo v devět hodin?

Zjišťovací tázací věta je tedy formální typ, který se v mluvené řeči projevuje především stoupavou intonací (v psaném jazyce otazníkem) a jejíž sémantika odpovídá množině

právě dvou propozic – $\{p^1, \neg p\}$ – jak vysvětlíme níže. Je-li tato věta pronesena s interogativní funkcí, mluvčí se snaží zjistit platnost nebo neplatnost proposice, odpovědi může být *ano*, nebo *ne*, resp. výpověď, z níž plyne platnost proposice p , nebo $\neg p$. V tázací větě doplňovací sémantika odpovídá množině propozic, v nichž se mění právě jeden člen, a to ten, který je v tázací větě obligatorně zastoupen přítomným tázacím výrazem, jenž představuje právě mezeru ve znalostech mluvčího, která má být zaplněna. Alternativní tázací věty se od zjišťovacích tázacích vět liší tím, že vyjadřují alespoň dvě alternativy, z nichž právě jedna platí a je odpovědí na danou otázku. Sémanticky jde tedy o množinu propozic, které se však na rozdíl od zjišťovacích vět tázacích neliší polaritou, ale stejně jako doplňovací tázací věty se liší právě jedním členem (tj. vyjádřenou alternativou). Množství těchto propozic je rovno množství v otázce obsažených alternativ.

Otázka, tedy věta s interogativní funkcí, však nemusí být vyjádřena pouze formálním typem tázacích vět, ale může být různými způsoby realizována i nepřímo (myšleny zde nejsou nepřímé otázky), např. vyjádřením předpokladu, že komunikační partner zná odpověď (4), nebo vyjádřením postoje mluvčího k odpovědi jako v (5) (Grepel 1998). I v těchto případech se jedná o otázku z pragmatického hlediska, mluvčí chce získat danou informaci.

(4) Ty budeš určitě vědět, jestli to představení už začalo.

(5) Zajímalo by mě, kdy bude začínat to představení.

Termín *otázka* se nicméně nepojí pouze s pragmatickou rovinou, ale obvykle i s rovinou sémantickou, jak už bylo naznačeno výše. Ze sémantického hlediska otázku můžeme chápat v souladu s Hamblinem (1973) jako množinu propozic, které by odpovídaly možným odpovědím. Díky tomu, že jsou otázky definované přes tyto proposice (a nikoliv přímo odpovědi) se nám otevírá prostor pro další rozšíření chápání otázky, a to o otázky nepřímé (tj. závislé věty tázací), termín stojící v opozici vůči otázkám přímým (tj. nezávislým větám tázacím). Nepřímé otázky představují vedlejší věty obsahové závislé na členu maticové věty, typicky predikátu. Tyto závislé věty zakládají množinu propozic stejně, jak tomu je i u otázek přímých. Nepřímá otázka sice dědí některé vlastnosti přímých otázek, nemůže však zcela naplňovat pragmatické funkce otázek. Nepřímé otázky zjišťovací jsou formálně signalizované připojením spojkami *zda* nebo *jestli* a

¹ Jako p (příp. r) je v práci označována proposice, která neobsahuje negaci a je odvozená od zjišťovací otázky nezávisle na její původní polaritě (tzn. od otázek s oběma druhy negace); proposice obsahující negaci je označována jako $\neg p$, formální negace v otázce je značena $\neg p?$

výjimečně i *-li a zdali* ke svým maticovým větám (Meyer 2017b). Nepřímé otázky nemusí mít interogativní funkci a ani nemusí jít pouze o reprodukci pronesené otázky jako v (6), ale může vyjadřovat jiné obsahy (např. myšlenku nebo nápad, jak tomu je v (7)).

(6) Petr se mě zeptal, jestli s ním ve čtvrtek nepůjdu do kina.

(7) Petra napadlo, jestli bych s ním ve čtvrtek nešel do kina.

Ukázali jsme, že ve funkci otázek nemusí vystupovat pouze tázací věty. Zároveň je tato asymetrie platná i obráceně. Existují výpovědi, které formálně sice naplňují charakteristiku tázacích vět, funkčně však nejde o otázky. Jednak to často jsou právě nepřímé otázky (srov. (7)), jednak to mohou v případě přímých otázek být otázky řečnické (/rétorické). Řečnické otázky jsou takové výpovědi, které mají interogativní formu, ale plní jinou funkci než interogativní, obvykle slouží k vyjádření námitky, odmítnutí něčeho tvrzení nebo výtky (např. Grepl 1995: 609). Cílem mluvčího při takové výpovědi není zjistit skutečný stav věcí, odpověď, která tuto informaci poskytuje, ani není očekávaná.

V této práci se budeme zabývat zjišťovacími otázkami v sémantickém slova smyslu, tj. větami vyjadřujícími množinu dvou proposic lišících se polaritou, nehledě na to, jestli jde o věty hlavní (přímé otázky) nebo vedlejší (nepřímé otázky) a jestli jde o věty s interogativní či jinou funkcí.

Jak z tohoto krátkého úvodu vyplývá, uplatnění tázacích vět zjišťovacích je mnohem širší a je modifikováno dalšími faktory, mezi které patří záměr mluvčího (držíme se Greplova (1998) pojetí), jeho předchozí znalosti, očekávání, která má vůči následující odpovědi z hlediska předpokladu, preference, deontického hodnocení nebo komunikační situace (tyto faktory níže blíže popíšeme jako inklinace, viz kapitola 2.2).

Formy některých tázacích vět je možné položit v různých komunikačních situacích, v nichž nabývají různých ilokučních funkcí.

(8) Nepůjdeš ve čtvrtek do kina?

(9) Půjdeš ve čtvrtek do kina?

Otázky v příkladu (8) a (9) mohou vyjadřovat několik záměrů mluvčího. Těmto interogativním formám je možné přiřadit interogativní funkci. Cílem mluvčího by pak bylo zjistit, jaký je reálný stav věcí. Zároveň je možné otázku položit v jiném kontextu, a její funkcí pak může být funkce direktivní (výzvola). Mluvčí položením otázky nezjišťuje platnost proposice, ale zve druhého účastníka komunikace do kina, nabádá ho

k vyslovení rozhodnutí (protože funkcí otázky zde není něco zjistit, volí někteří autoři jiné termíny než termín *zjišťovací otázky*, např. Štícha (2013: 762) zavádí termín *otázky rozhodovací*, analogicky k něm. *Entscheidungsfragen*, a termínu *zjišťovací otázky* se úplně vyhýbá). Jednotlivé formy se však ve své vhodnosti a přijatelnosti vzhledem ke komunikační situaci a ilokučným záměrům liší. Mezi rozhodující formální aspekty patří přítomnost či nepřítomnost negace, její druh, slovosled nebo přítomnost některých částic.

(10) Nepůjdeš snad ve čtvrtek do kina?

(11) Půjdeš snad ve čtvrtek do kina?

Přidáním zkoumané částice vznikají věty (10) a (11), jejichž uplatnění v komunikaci se značně odlišuje od příkladů (8) a (9). Částice *snad* podle naší hypotézy např. vylučuje komunikační funkci direktivní, a jak dále ukážeme v této práci, zužuje výběr komunikačních situací, ve kterých je vhodná, protože vyjadřuje různé inklinace a jejich kombinace.

Stejně jako uplatnění přímých otázek je i uplatnění nepřímých otázek širší, než se na první pohled může zdát, jejich forma je také určována mnoha faktory. Tato práce si klade za cíl analyzovat právě to, jaké jsou kontextové a situační podmínky a možné ilokuční záměry zjišťovacích vět tázacích s částicí *snad* a jak je těmito faktory ovlivněna formální stránka vět (zejména polarita a slovosled).

V další kapitole představíme systém popisující ty situační faktory, které nějakým způsobem ovlivňují postoj mluvčího k očekávání odpovědi. Tento systém se následně stane jedním z hlavních hledisek, ze kterých budeme tázací věty sledovat.

2.2 Inklinace

Pokládá-li mluvčí otázku, ve většině případů se dá předpokládat, že není zcela neznalý situace. Je například možné, že zná informace, na jejichž základě předpokládá relevantnost informace pro následující konverzaci, že má určitá očekávání vzhledem k pravděpodobnosti odpovědi nebo některé odpovědi jím mohou být preferované na rozdíl od odpovědí jiných. Je také možné, že v kontextu je přítomný (zdánlivý) důkaz pro něco, co je v rozporu s jeho dosavadními předpoklady, a položenou otázkou se snaží nalézt vysvětlení, kterým tento konflikt vyjasní. Ve formě tázací věty tedy není vyjádřena pouze propozice *p* spolu se záměrem zjistit její platnost, ale i další významy, které neovlivňují její pravdivostní hodnotu. Takovýmto faktorům je v novější literatuře

věnována velká pozornost a někteří autoři dokonce dochází k názoru, že nic jako čistě neutrální otázka neexistuje (Reppová & Geistová 2022: 2), všechny otázky podle nich obsahují určitou inklinaci (pro potřeby této práce zavádíme termín inklinace jako ekvivalent k anglickému *bias*). Buring & Gunlogsonová (2000) upozorňují, že ani pozitivní otázky nejsou neutrální, a to v tom smyslu, že jsou nepřijatelné v kontextu, kde je přítomný důkaz proti *p*, vždy tedy s sebou nesou alespoň tu informaci, že tento důkaz přítomný není (srov. příklad (12)).

(12) Situační kontext: Do místnosti vchází muž s mokrým kabátem.

A: *Je venku slunečno?

[negativní evidenciální inklinace]

Inklinací rozumíme preferenční postoj mluvčího k jedné z možných odpovědí: mluvčí např. považuje jednu odpověď za pravděpodobnější než druhou, popř. si přeje, aby určitá odpověď byla pravdivá. Tyto inklinace jsou důležitým faktorem, který ovlivňuje formu věty, a je tedy možné jeho přítomnost i empiricky zkoumat. Protože výzkum vztahu inklinací a formy otázky je zatím blíže popsán na jiných jazycích než na češtině a slovanských jazycích, při popisu češtiny se často vychází ze zjištění, která byla udělána na jiných jazycích, zejm. na angličtině. Na základě novějších výzkumů ovšem začíná být zřejmé, že se čeština v některých ohledech odlišuje.

Inklinace je pozitivní, jestliže mluvčí očekává nebo preferuje pozitivní odpověď, negativní, pokud mluvčí očekává nebo preferuje odpověď zápornou. V práci rozlišujeme dva základní typy inklinace ve shodě se Sudo (2013), inklinaci epistemickou a evidenciální, které se liší v tom, z jakého zdroje vychází a zda jsou sdíleny oběma/všemi komunikanty. Epistemická inklinace (např. (13)) označuje postoj mluvčího k potenciální odpovědi, který je založen na jeho předchozím přesvědčení, víře, domněnce, přání nebo deontickém hodnocení situace.

(13) Situační kontext: Mluvčí A ví, že se Petr s Tomášem schází pravidelně každý pátek.

A: Petře, uvidíš se v pátek s Tomášem?

[pozitivní epistemická inklinace]

Evidenciální inklinace je přístupná na základě kontextuálního faktu přítomného v dané diskursivní situaci, při jehož izolovaném pozorování lze usuzovat na platnost či neplatnost proposice. Tento kontextuální důkaz je přístupný všem účastníkům

komunikace (to o epistemické inklinaci platit může, ale nemusí), nejde tedy o soukromé přesvědčení. Kontextuální důkaz a z něj odvozená evidenciální inklinace jsou přítomné v (14).

(14) Situační kontext: Do místnosti vchází muž s mokrým kabátem.

A: Prší venku?

[positivní evidenciální inklinace]

Za evidenciální inklinaci nepovažujeme ani přesvědčení, které vychází ze společného základu (angl. common ground, CG; Stalnaker 1974). To se stává součástí epistemické inklinace (srov. příklad (15), kde se výpověď vyřčená dříve v rozhovoru stává důvodem pro vznik pozitivní epistemické inklinace).

(15) Situační kontext: Mluvčí A si během rozhovoru stěžoval, že minulý týden měl hodně práce, protože dělal inventuru. Mluvčí B na základě toho předpokládal, že už ji dodělal. O několik minut později říká mluvčí A své plány:

A: Zítra ještě musím dodělat tu inventuru.

B: Ty ji ještě nemáš hotovou?

[positivní epistemická inklinace, negativní evidenciální inklinace]

Společný základ chápeme v souladu s Reppovou (2013), jeho součástí je proposice i se svým statusem, naopak proposici plynoucí z bezprostředně předcházející výpovědi (nezávisle na tom, od kterého mluvčího pochází) za jeho součást nepovažujeme (obdobně jako Büring & Gunlogsonová 2000). Bezprostředně předcházející proposici považujeme za kontextuální důkaz, ze kterého je možné odvodit evidenciální inklinaci (jako v příkladě (17)), a to i v takových případech, kdy v textu delšího monologu mluvčí pronese určitou výpověď, na jejímž základě může vzniknout inference, kterou následně onen mluvčí sám přednese jako v (16). Na základě toho, že mikrovlnná trouba je český vynález (kontextuální důkaz), by se dalo předpokládat, že se tímto sortimentem zaplaví svět (positivní evidenciální inklinace), už předem však mluvčí vyjadřuje svůj preferenční vztah (negativní epistemickou inklinaci) k opaku.

(16) Ale my se necháváme okrádat o naše nápady. Třeba princip mikrovlnné trouby byl český vynález. A zaplavili jsme snad svět tímto sortimentem?
(SYN v11)

Z hlediska času je tedy možné tvrdit, že ve srovnání s epistemickou inklinací je evidenciální inklinace považována za novější, mluvčí s ní do dané interakce nevstupuje, ale teprve v dané interakci či bezprostředně před ní vzniká.

(17) Situační kontext: Mluvčí si domlouvají místo společného obědu. Mluvčí B viděl zmíněnou vegetariánskou restauraci ještě včera zavřenou.

A: Mohli bychom zajít do té nové vegetariánské restaurace.

B: Oni ji už otevřeli?

[negativní epistemická inklinace, pozitivní evidenciální inklinace]

Jsou-li přítomné obě inklinace, jsou typicky v konfliktu, resp. sémantické kontradikci. Mluvčí může např. epistemicky inklinovat k p , a kontext může evidenciálně inklinovat k $\neg p$. Tyto inklinace pak mohou působit v různé síle. Někdy si mluvčí může být zcela jist, že jeho původní přesvědčení (epistemická inklinace) je platné, zatímco kontextuální důkaz považuje za slabší, příp. předpokládá, že z něj možná nemusí plynout to, co se mu na první pohled zdá jako nutné (a proto je evidenciální inklinace slabší). Jindy může být síla inklinací v opačném poměru. Otázkou tak mluvčí může sledovat různé cíle: (I) pokud je epistemická inklinace silná, může tázací větou pouze upozorňovat ostatní účastníky komunikace na fakt, který možná nevěděli, možná si ho neuvědomovali, a vyzvat je tedy, aby jej zohlednili (jako v (18), kde mluvčí připomíná ostatním komunikantům fakt, že Stefan nemá průšvih z toho, že mluvčímu rozbil hlavu), (II) může se ptát na platnost proposice, o které pouze předpokládal, že je méně pravděpodobná, ale nechce ji zcela vyloučit (inklinace tedy nejsou zcela v rozporu nebo ani jeho přesvědčení ani kontextuální důkaz není natolik silný, aby si byl jist, která proposice je platná), požaduje tedy vysvětlení, jak může platit jeho přesvědčení a zároveň proposice, která je s ním podle něj v rozporu, příp. který z těchto faktorů platí, či neplatí, nebo (III) může zcela přijmout kontextuální důkaz jako potvrzující proposici, v jejíž neplatnost původně věřil, a pouze vyjádřit údiv nad platností této proposice. Toto nastínění cílů si klade za úkol demonstrovat, jaké rozdíly v síle inklinací mohou být a jaký vliv mají na komunikační záměry. V krajním případě (I) dosahuje epistemická inklinace svého maxima, zatímco evidenciální inklinace je sice přítomná, ale hodnocená jako minimální. Z toho lze usuzovat, že se mluvčí ve skutečnosti neptá na platnost proposice, ale výpověď se funkčně přibližuje tvrzení. Díky tomuto funkčnímu posunu je možné s otázkou souhlasit, jak je tomu v příkladu (18). Na opačném pólu spektra (III) je mluvčí ochoten změnit své přesvědčení (nebo ho dokonce již změnil) a pouze chce evidenciální důkaz prověřit a žádá

vysvětlení, jak je možné, že platí proposice, která podle jeho původního přesvědčení platit nemohla. Vzhledem k tomu, že v bodě, kdy mluvčí otázku pokládá, už často nevěří v platnost svého původního přesvědčení, bylo by z určitého pohledu možné konstatovat změnu v jeho epistemické inklinaci. Považujeme nicméně za praktické a přehlednější udržovat stále hranici mezi epistemickou a evidenciální inklinací, proto je v korpusové analýze provedené pro potřeby této práce termínem epistemická inklinace myšleno pouze takové přesvědčení (příp. preference) mluvčího, které existovalo již před odhalením skutečnosti či výpovědi, jež dávají vzniknout evidenciální inklinaci.

Pro lepší přehlednost uvádíme příklady, které by zhruba mohly odpovídat bodům naznačeným na popsané škále. Příklad (18) reprezentuje přiblížení se deklarativní větě, což zde dokládá i vyjádření souhlasu komunikačními partnery. Otázka v dokladu (19) z uvedených příkladů nejvíce plní klasickou interogativní funkci otázek. Naopak její modifikovaná forma (20) si pouze žádá potvrzení něčeho, co mluvčím už bylo přijato jako s vysokou pravděpodobností platné. Předpokládáme, že částice *snad* se v takovýchto otázkách neobjevuje.

(18) „Nebudeme z toho mít průšvih?“ zeptal se Arnošt. „Má snad Stefan průšvih z toho, že mi rozbil hlavu?“ „Museli uznat, že je to pravda. „A hlavně utečeme dřív, než nás někdo načapá.“ (SYN v11)

(19) „Neviděla jste ho ve škole? Mohl se třeba vydávat za něčího rodiče.“ „Proč by to dělal? Jsem snad v nebezpečí?“ „Možné to je.“ (SYN v11)

(20) „Neviděla jste ho ve škole? Mohl se třeba vydávat za něčího rodiče.“ „Proč by to dělal? To jsem opravdu v nebezpečí?“ „Možné to je.“ (SYN v11, modifikováno)

Přítomnost inklinací, jejich druh a poměr je v otázkách kódován více formálními prostředky. Jejich profil napomáhá chápat polaritu otázek a příp. druh negace, některé slovosledné charakteristiky, pravidla pro uplatňování otázkových tagů a (pro tuto práci zvláště důležité) uplatnění některých částic, mezi nimi, jak předpokládáme, i částice *snad*.

V této kapitole jsme zavedli termín *inklinace* jako označení pro preferenční postoj mluvčího k jedné z možných odpovědí. Ukázali jsme, jakých typů může být (evidenciální a epistemická) a jakých hodnot může nabývat (pozitivní a negativní). Argumentovali jsme, že něco jako čistě neutrální otázka (tj. bez inklinací) je velmi okrajový (pokud ne zcela nemožný) typ otázky. V následující kapitole stále ještě zůstaneme na úrovni

pragmatiky a načrtneme některé motivace, které mohou mluvčího vést k vyřčení tázací věty a které souvisí právě s představeným fenoménem inklinací.

2.3 Cíle otázek ve vztahu k typu relevantnosti odpovědi

Jak již bylo demonstrováno v předchozích kapitolách, motivací k formulování zjišťovací tázací věty většinou není pouhá snaha zjistit požadovanou informaci (srov. tzv. *information-seeking question*, užíváme termín *otázky požadující informaci*). Předpokládáme, že otázky s částicí *snad* tuto funkci neplní dokonce nikdy. Odhlédneme-li nyní od případů, kdy dokonce neplní ani funkci interogativní, poskytují pro sledované otázky (v pragmatickém smyslu) vhodnější popis a interpretaci spíše následující dvě kategorie: otázky požadující vysvětlení (překlad z *explanation-seeking question*, viz Šimík v tisku, Tomioka & Kimová 2014, Korotková 2023) a otázky řešící konflikt (*conflict-resolving questions*, viz Šimík v tisku).

Oba typy otázek se vztahují pouze na epistemické obsahy (ve smyslu míry jistoty o tom, že proposice je platná), a proto nemohou fungovat např. jako výzvy. V těchto otázkách nestačí mluvčímu pouze znalost správné odpovědi, ale chce s touto informací dále nějak nakládat, tj. pomoci ní vysvětlit jinou informaci, vyjasnit konflikt mezi tím, co si myslel a tím, co se nyní dozvěděl (tj. vyjasnit konflikt mezi inklinacemi) apod.

Zjišťovací otázky požadující vysvětlení (21) představují typ otázek, v nichž mluvčí navrhuje určitou hypotézu, proč platí výrok, na nějž se odkazuje. V otázce je obsažena pozitivní evidenciální inklinace, epistemická inklinace není nutně přítomná. Mluvčí obvykle otázkou navrhuje určitou příčinu, která by umožňovala platnost tvrzení obsažené v předchozí větě. I v těchto otázkách je podle nás možné užití částice *snad*, přestože je méně obvyklé a může působit archaizujícím dojmem.

V příkladu (21) mluvčí B ve své výpovědi navrhuje jednu z možností, zároveň ale nevyklučuje možnosti jiné, např. to, že spolu mluvili telefonicky. Proto pokud je otázka zodpovězena kladně, je situace vyřešena, je-li však otázka zodpovězena záporně, dá se předpokládat dodání vysvětlující informace.

(21) Situační kontext: Mluvčí B nevěděl, že by se Mluvčí A s Petrem viděli včera večer v restauraci, zároveň však neměl důvod předpokládat opak.

A: Včera mi Petr říkal, že chce kupovat nový dům.

B: Viděli jste se (snad) večer v té restauraci?

A: Ano. / Ne, byli jsme spolu na obědě.

Otázky řešící konflikt (22), na rozdíl od otázek požadujících vysvětlení, ve svém kontextovém profilu nutně obsahují epistemickou i evidenciální inklinaci, obě inklinace jsou v rozporu, a cílem otázky pak je tento rozpor vyřešit. Jak se tato práce pokusí dokázat, jedná se o typické užití částice *snad* ve zjišťovacích otázkách. V komunikační situaci (22) mluvčí B pokládá otázku s negativní epistemickou inklinací, protože si myslí, že se z dovolené ještě nestihl vrátit, a pozitivní evidenciální inklinací, která se zakládá na výpovědi mluvčího A.

(22) Situační kontext: Mluvčí B ví, že Petr odjel na dovolenou.

A: Včera mi Petr říkal, že chce kupovat nový dům.

B: On už se (snad) vrátil z dovolené?

[Negativní epistemická inklinace, pozitivní evidenciální inklinace]

A: Ano. / Ne, my jsme spolu ale telefonovali.

Zatímco předchozí dvě kapitoly se zabývaly pragmatickými vlastnostmi otázek, definovaly termíny, jako je *inklinace*, a některé typy otázek vzhledem k očekávanému vývoji interakce (otázky řešící konflikt a požadující vysvětlení), následující dvě kapitoly se zaměří na formální stránku zjišťovacích otázek, a to nejprve krátce na slovosledné možnosti, kterými se otázky realizují, a následně na jejich polaritu.

2.4 Slovosled

Slovosled bývá jedním z hlavních znaků, kterými od sebe jazyky odlišují formy tázacích a oznamovacích vět. Čeština je však jedním z jazyků, které sice odlišného slovosledu využívají, ne však zcela důsledně, a často dochází k tomu, že se formy oznamovacích a tázacích vět z hlediska slovosledu neliší vůbec.

České zjišťovací otázky umisťují do své iniciální pozice finitní sloveso, jde o slovosled interogativní² (23). Tento slovosled je označován za základní nebo bezpříznakový. Všímá si toho např. Křížková (1968), Kopecký (2010). Podle Křížkové stojí sloveso často automaticky na začátku věty, jeho modalita je vždy jádrem výpovědi a intonační centrum je často umístěno na konci věty (nemusí tedy být spojeno s ohniskem výpovědi).

² přívlastky *interogativní* a *deklarativní* se zde nevážou na pragmatiku otázek, ale pouze na jejich formální stránku, tzn. i deklarativní otázky mohou mít interogativní funkci

Možná je nicméně i forma tzv. deklarativního slovosledu (24). Sloveso zde neobsazuje v iniciální posici.

(23) Vrátil se už Petr z dovolené?

(24) Petr se už vrátil z dovolené?

Staňková (2023) na základě svého experimentu spojuje posici verba v otázkách obsahujících negaci s preferencí určitého čtení negace podle typologie představené v následující kapitole.

2.5 Polarita

Jedním ze stěžejních problémů, které jsou často řešeny v souvislosti se zjišťovacími otázkami napříč jazyky, je polarita otázek. Četné analýzy ukázaly, že polarita zjišťovacích otázek je ovlivněna jejich pragmatickými vlastnostmi. Nejde zde však pouze o distinkci mezi kladnými a zápornými zjišťovacími otázkami, ale i mezi rozdílnými druhy samotné negace.

2.5.1 Distribuce kladu a záporu ve zjišťovacích otázkách

Kladné otázky byly často označovány za otázky bezpříznakové a sémanticky prosté. Jak píše Běličová (1989), neexistuje-li žádný předpoklad nebo preference mluvčího (srov. epistemickou inklinaci), může být použita pouze polarita kladná. Jedná se o výsadní postavení kladných otázek, v této funkci nemůže stát negace. Podle Büringa & Gunlogsonové (2000) však ani (anglické) pozitivní věty nejsou zcela bezpříznakové, vyjadřují totiž alespoň to, že v kontextu není přítomný kontextový důkaz proti pozitivní odpovědi (srov. příklad (12)).

Kromě otázek tohoto typu totiž Běličová (1989) dále rozlišuje mezi otázkami presumptivními a dubitativními. Obě tyto skupiny sémantiku otázky obohacují o předpoklad nebo preferenci mluvčího (inklinaci). Pokud se forma shoduje s předpokládanou odpovědí (kladná otázka předpokládá odpověď *ano*, záporná *ne*), jedná se o otázku presumptivní, je-li forma a předpoklad v rozporu, jde o otázku dubitativní. Obě tyto otázky tedy mohou obsahovat jak klad, tak zápor. Tato distribuce nicméně není volná, je dána *přístupem mluvčího k dané otázce*.

Grepl (1965) pracoval s odlišným pojetím, jeho diferenciaci otázek a následná distribuce kladu nebo záporu se neodvíjí od inklinace, ale od funkčních typů. U tzv.

pravých/skutečných otázek, jejichž funkcí je dovědět se skutečnost, je podle něj možné užít kladu i záporu, mluvčí předem neví, zda proposice platí, a tak podle Grepla dochází k „neutralizaci záporu“. Zápor s sebou nese náladovost, účast, zájem, zdvořilost, modální odstín možnosti nebo výzovost. U ostatních funkčních typů (podiv, pochybnost a řečnické otázky) není výběr polarity libovolný. U podivu a pochybnosti se shoduje s polaritou příslušných vět oznamovacích, u řečnických otázek si naopak polarita v otázce a větě oznamovací odporuje.

V české literatuře se nacházejí i mnohé další snahy o funkční popsání záporných otázek. U již zmiňované studie Běličové (1989) jsou popsány sémantické implikace dvou typů, první z nich by se dala opsat jako „chápeš, že spíše předpokládám, nikoli ne“ (tamtéž: 4), druhá pak „chápeš, že doufám, že ne“ (tamtéž: 4). Jak sama ale uvádí, jde o minimální počet, nevyklučuje jejich širší uplatnění. Další klasifikaci funkcí otázek s přihlédnutím k jejich polaritě podává také Štícha (1995a, 1995b, obdobně i 2015: 81–88) nebo MČ3 (1987: 324–325).

2.5.2 Vnější a vnitřní negace

Jak již bylo naznačeno výše, skupina negativních otázek je vnitřně heterogenní, a to svými sémanticko-pragmatickými i formálními vlastnostmi. Na základě významu ji můžeme dělit na dva druhy, negaci vnitřní (inner negation, inside NEG, také označovanou jako sémantickou) a negaci vnější (outer negation, outside NEG, pleonastickou, pro češtinu viz Staňková (2023)).

Interpretace vnitřní a vnější negace v otázkách je odlišná a pracuje se s hypotézou, že jejich distribuce je vázána na inklinace mluvčího. Ladd (1981) mezi oběma negacemi začíná rozlišovat na základě skopu negace. Zatímco vnější negace je *jaksi mimo proposici*³ a je užívána, pokud chce mluvčí potvrdit to, o čem předpokládal, že je pravdivé (proposice *p* je podle něj pravdivá), vnitřní negace je uvnitř proposice a slouží k ověření $\neg p$ (Ladd 1981: 164–165). Zatímco tedy vnitřní negace obsahuje sémantický operátor \neg , vnější negace ho nespouští, je sémanticky vyprázdněná (pleonastická), příp. operuje na vyšší než proposiční úrovni (např. na úrovni mluvních aktů; srov. Reppová 2013). Pro angličtinu a mnohé další zkoumané jazyky platí, že vnější negace se pojí pouze s pozitivní

³ Můj překlad

epistemickou inklinací mluvčího a bez ní se neobjevuje, jak v souladu s Laddem (1981) dokazuje např. Sudo (2013) nebo Goodhue (2019).

Výhodou tohoto konceptu je, že obě interpretace s sebou nesou i některé morfosyntaktické vlastnosti, na jejichž základě je možné určit, jakou interpretaci / jaké interpretace konkrétní výpověď nabízí.

V angličtině lze mezi oběma druhy negace rozlišovat na základě několika formálních vlastností. Jednou z nich je umístění auxiliáru, které odlišuje negaci vysokou od negace nízké. Termíny negace vnitřní a vnější pojmenovávají sémantickou rovinu, negace vysoká a nízká označují pouze rovinu formální. Je-li negace spolu s auxiliárem umístěna na začátku věty jako v (25), jde o vysokou negaci (high negation), není-li však pohnuta spolu s auxiliárem (26), jedná se o nízkou negaci (low negation). Jak Goodhue (2019) dokazuje, vysokou negaci je možné interpretovat pouze jako vnější negaci.

(25) Isn't Moira home?

[vysoká negace]

(26) Is Moira not home?

[nízká negace]

Další vlastností, která oba typy negace v angličtině odlišuje, je přítomnost pozitivně polaritního (PPI, např. *too*) nebo negativně polaritního výrazu (NPI, např. *either*) (Ladd 1981, Buring & Gunlogsonová 2000, Goodhue 2019).

Němčina jako morfosyntaktickou realizaci odlišných druhů negace nabízí pro signalizaci vnější negace záporku *nicht* (*ein*) namísto vnitřní negace vyjádřené pomocí zájmena *kein* (Buring & Gunlogsonová 2000) nebo posici částice *nicht* před nebo za částicí *auch* (Reppová 2013).

Přestože hypotéza, že vnější negace je vždy vázána na pozitivní epistemickou inklinaci, byla považována za mezijazykový fenomén, podle novějších analýz se zdá, že čeština (potenciálně i s jinými slovanskými jazyky) pro ni má širší uplatnění (Šimík v tisku). Výsledky této práce tato zjištění podpoří.

Jak bylo demonstrováno výše na angličtině a němčině, jazyky využívají pro formální signalizaci vnitřní a vnější negace odlišné prostředky. Protože čeština užívá větnou negaci pouze posičně vázanou na sloveso, musí užívat jiných prostředků než zmiňované jazyky.

Čeština disponuje negativní shodou a patří mezi striktně negativně shodové jazyky, věta je tedy schopná obsahovat více negativních výrazů, aniž by se navzájem vyrušily. Věty, které obsahují více negativních výrazů, jsou interpretovány s jedinou větnou negací, která má dosah přes tyto negativní výrazy. Je-li přítomné záporné zájmeno nebo příslovce s předponou *ni-*, je nutná i přítomnost negativního prefixu *ne-* na slovese (Strachoňová 2017). Přítomnost záporných zájmen a příslovcí s předponou *ni-* je zároveň důkazem pro vnitřní negaci (27). Vnější negace (28) je oproti tomu schopná licencovat pouze neurčitá zájmena a příslovce v užším smyslu (např. *někdo*, *někde*). Jak ukázala Staňková (2023) a Chodounská (2024), jako test pro vnější negaci může sloužit i test přijatelnosti částice *náhodou*, která může být licencována pouze ve větách s vnější negací. Protože se sémantika částic *snad* a *náhodou* do určité míry překrývají, je toto zjištění velmi zajímavé a užitečné i pro potřeby této práce.

(27) Tys ještě nikdy nepotkal Petra?

[vnitřní negace]

(28) Nepotkal jsi (náhodou) teď někdy Petra?

[vnější negace]

Staňková (2023) ve svých experimentech vycházejících ze stejného teoretického základu jako tato práce propojuje sledování inklinací, polarity a slovosledu. Dle jejích výsledků v případě interogativního slovosledu obecně převažuje čtení s vnější negací (srov. (28)), naopak u deklarativního slovosledu převládá čtení vnitřní negace (srov. (27)). Zároveň však jsou tyto možnosti za určitých podmínek rozšířeny, interpretace vnější negace tak je umožněna i v otázkách s deklarativním slovosledem za přítomnosti negativní evidenciální inklinace.

V české literatuře si odlišností mezi možnostmi negace všimá Kopecký (2010), který polaritu a druhy negace uvádí do souvislosti s aktuálním členěním výpovědi a rozlišuje mezi zjišťovacími otázkami, kde je ohniskem (i intonačním centrem) jiný výraz než sloveso a u nichž nedochází k záporové shodě (29), a otázkami, kde je ohniskem určité sloveso. V záporných otázkách prvního typu (na základě toho, že zde neprobíhá záporová shoda, se mohou označit podle výše popsaných kategorií za otázky s vnější negací) negace „nepopírá platnost propozice, ale podílí se na signalizaci určitých ‚vedlejších‘ komunikačních funkcí“ (Kopecký 2010: 8). Těmito vedlejšími funkcemi je očekávání nebo preference určité odpovědi, tedy to, co nazýváme inklinacemi. Např. pokud mluvčí

považuje za pravděpodobnější zápornou odpověď, může podle Kopeckého položit pouze otázku zápornou (příp. ještě doplněnou o částici *náhodou*):

(29) *Nebyl tu dnes (náhodou) Petr?* (Petr není tak častým návštěvníkem, aby mohla být jeho návštěva považována za pravděpodobnou) (Kopecký 2010: 10)

Je-li rématem určité sloveso a dochází-li k záporové shodě, nejistota tazatele je podle Kopeckého slabší, čímž jsou bližší oznamovací výpovědi. V případě kladné podoby otázky očekává mluvčí odpověď kladnou, v případě záporné otázky je očekávána záporná odpověď. Posledním typem jsou otázky obavové, u nichž je preferovaná a očekávaná odpověď ve sporu s polaritou otázky. Polarita těchto otázek se shoduje s polaritou preferované odpovědi. Ohniskem zde nebývá určité sloveso a k záporové shodě rovněž nedochází. V jiném smyslu o aktuálním členění ve zjišťovacích otázkách psala např. Křížková (1968, viz kapitolu 2.2).

Obecný teoretický základ, který se týkal přímých a nepřímých zjišťovacích otázek, jsme uzavřeli pojednáním o jejich polaritě. Provedli jsme rešerši české literatury, která se zabývá distribucí kladu a záporu. Následně jsme představili model druhů negace. Interpretace negace vnitřní, která spouští sémantický operátor \neg , v češtině licencuje záporná zájmena. Negace vnější není schopná licencovat záporná zájmena. Užití obou negací se váže na inklinace mluvčího, jak se však zdá, čeština se od ostatních zkoumaných jazyků liší a v této práci se pokusíme hypotézu o této odchylce na základě korpusové analýzy potvrdit. Ještě před představením korpusových dat však věnujeme kapitolu částicím, tomu, jakými vlastnostmi bývají definovány, a jak konkrétně je naplňuje zkoumaná částice *snad*.

3. Částice

I když jsou částice jedním z nejfrekventovanějších slovních druhů, a to především v mluvené řeči, stály jako slovní druh dlouhou dobu mimo pozornost jazykovědy, v promluvách byly hodnoceny spíše negativně, označovány jako výplňková slova apod. (Čermák 2008). Tak je ještě Česká mluvnice definuje jako „slova, která uvozují věty a označují jejich druh nebo charakter (věty práci apod.), anebo vyjadřují postoj mluvčího k větě nebo i ke slovu. Např. *at', necht', kéž, což, pak, jen* aj.“ a podrobněji je nerozvádí (Havránek 1960: 103).

Přibližně od 70. let a pragmatického obratu se jim však začíná věnovat větší pozornost, jakožto důležitému realizátoru komunikačních funkcí jazyka, a jejich kategorie je nahlížena z mnohem širšího hlediska. Přesto však tato pozornost podle Adamovičové (2017) není dostatečná mj. vzhledem k jejich vysoké frekvenci. Jak upozorňuje, při jejich studiu je důležité především jejich autentické využití.

Mezi vlastnosti, kterými bývají v novějších pracích definovány, patří 1. syntaktická nezakotvenost ve větě, 2. syntaktická nesamostatnost (jsou buď adlexémové, nebo adpropoziční) a 3. vyjadřování vztahu mluvčího a) ke kontextu, b) realitě, c) partnerovi, d) obsahu propozice nebo e) formě výpovědi (např. Čermák 2008). Bývají spojovány s různě se projevující expresivitou. Podle MČ2 (1986: 238) se toto expresivní zabarvení pohybuje na osách *emocionality* a *intelektuálnosti*; a projevuje se *aktualizační funkcí*, pomocí které může mluvčí měnit, posouvat jazykový prostředek nebo na něj upozorňovat. Částice jsou tedy nositeli sémantické nebo pragmatické změny výpovědi oproti znění výpovědi bez nich.

Čermák (2008) na základě studia mluveného korpusu dochází k tomu, že věta si je schopná zachovat svůj smysl i přes přidání několika částic. Zároveň však částice k celkovému významu přispívají *pragmatickými komentáři*. Tyto pragmatické komentáře mění původní proposici „někdy natolik, že pak jakoby sama ustupuje do pozadí (protože může být z kontextu známá), zatímco do popředí sdělení vystoupí pragmatická funkce, modalita apod. zprostředkovaná partikulí“ (tamtéž: 66). Tento popis velmi dobře charakterizuje právě i častou funkci částice *snad*. Vzhledem k tomu, že se v otázkách často pracuje s kontextově přítomnou informací, důležitější je spíše *pragmatický komentář* (např. vyjádření nedůvěry) než samotný obsah propozice.

3.1 Částice *snad* v oznamovacích větách

Pro relativně komplikované vymezení částic není ani jejich klasifikace jednotná. Existuje velké množství pokusů o systematizaci, které, přestože se terminologicky různí, často pracují s podobnými koncepty. Částice *snad* v oznamovacích větách bývá řazena k tzv. částicím epistemickým, hodnoticím, hodnoticím modalitním, modálním, postojovým apod.

Cílem této kapitoly není podat vyčerpávající přehled toho, jak bylo o částici *snad* doposud pojednáváno, ale zmínit ty důležité aspekty, které mohou být stěžejní pro hlavní část práce.

V MČ2 (1986) byly částice hodnoticí charakterizovány na základě toho, že vyjadřují vztah mluvčího k obsahu textu nebo jeho části. *Snad* je v rámci hodnoticích částic řazeno k modalitním (jistotním/voluntativním) částicím, které hodnotí na základě jistoty o platnosti, nutnosti nebo možnosti realizace obsahu proposice. Podle PMČ udávají tyto částice stupeň pravděpodobnosti na škále od *nanejvýš pravděpodobný* až *vyloučený* (Nekula 1995: 359).

V gramatikách bývá opomíjena přítomnost buletického aspektu částice *snad* a její význam bývá omezen pouze na stupeň jistoty či pravdivosti (např. Táborský 2010: 296, kde je řazena k částicím postojovým a v jejich rámci k faktuálním (veritativním)). V AGSČ, kde je o částici *snad* blíže pojednáno v sekci o jistotní modalitě, je naopak uvedeno, že tento aspekt je ve *snad* přítomný vždy: „Větu *Karel už snad nepříjde*. můžeme pronést jedině tehdy, pokud **si přejeme**, aby Karel nepřišel“ (Štícha 2013: 779). Přitom ale podle nás platí, že by tato věta mohla být pronesena i tehdy, pokud by se chtěl mluvčí distancovat od výroku např. proto, že jde o přejaté tvrzení (ve funkci *prý*), nebo by chtěl vyjádřit, že to vypadá, že Karel už nestihne přijít (a v takovém případě by si mluvčí dokonce naopak mohl přát, aby Karel přišel).

Nekula (1996) tato dvě využití částice *snad* přiřazuje k odlišným druhům částic. Zatímco *snad* vyjadřující nižší stupeň jistoty mluvčího patří ke skupině zhruba odpovídající epistemickým částicím (Modalwörter), je-li ve výpovědi zohledněn i buletický význam, spadá už do skupiny modifikačních částic (Abtönungspartikeln).

Podrobněji se částicí *snad* zabývá Žaža (1979), řadí ji k arbitrativům, která vyjadřují stupeň přesvědčení mluvčího. Od ostatních arbitrativ se však liší tím, že „je v něm navíc obsažen sémantický koeficient ‚žádoucnost očekávaného výsledku z hlediska mluvčího‘“ (tamtéž: 136). Tento koeficient je však podle Žaži v některých případech zeslaben, jde zejm. o: tlumočení cizího mínění (*prý*), případy emocionálně zabarvených výpovědí, kde vystupuje do popředí předpověď výsledku, a ve funkci částice *možná*.

Pro potřeby této práce budeme nadále používat termín *epistemická částice* se zohledněním pojednaných problémů.

Slovníková zpracování částice *snad* se většinou zaměřují pouze na její užití v oznamovacích větách. Tradiční slovníky např. uvádějí:

SSČ (2014: 399): „snad část. 1. modál. s význ. možnosti, přibližnosti, pravděpodobně, asi: zítra s. bude hezky; Přijdeš večer? — Snad 2. modál. s význ. nejistoty, prý 1: stůně, s. dokonce těžce 3. cit. vyj. přání, naději: s. už přijedou“

SSJČ (1989: 422): „snad (†snadže Erb., nář. Snád' Merh., snád Nov.) přísl. vyjadřuje možnost, pravděpodobnost, jistou pochybnost, nejistotu; možná 2, bezpochyby 2, asi 2, nejspíš 1, nepochybně 2, patrně 2, pravděpodobně 1: s. bude zítra hezky; s. už brzy přijedou; s. na to nezapomněl; teď s. konečně uvěříš; s. nemáš strach?; stůně, s. dokonce těžce; ne s. že by nechtěl; přijdeš zítra? S. (ano), ještě nevím; s. za dva roky“

Naše orientační korpusová analýza (100 náhodných dokladů, vzorek (v), viz kapitolu 4.2) tento popis částečně podporuje. Pokusíme se zde načrtnout základní přehled funkčního rozpětí *snad*, nikoliv podat vyčerpávající výklad, protože ve středu zájmu práce stojí užití této částice pouze ve zjišťovacích větách tázacích.

A. Lexie 1 v SSČ (možnost, přibližnost, pravděpodobně, asi) byla na základě ruční anotace identifikována ve 33 případech, např.:

(30) Rafinované jsou klikatící se přechody přes vodní hladinu. Mosty, můstky i lávky vzbuzují zvláštní přichylnost návštěvníků snad proto, že jim připomínají přírodní zákoutí, ať již skutečná, či ta ideální, která zachytili na svých obrazech čínští malíři. (SYN v11)

(31) Ten svět voní exotikou a svěžím mořským vzduchem, snad proto není snadné přenést jej do našeho prostředí. Ale proč to nezkusit, možná se mně i vám představa života podle Almodóvara zalíbí. (SYN v11)

B. V případě významu *nejistoty, prý* byla anotace náročnější, protože často není možné s jistotou rozlišit mezi A a B. Ve vzorku byl nalezen pouze jeden takový případ, který by se sem teoreticky mohl řadit (32).

(32) Jeden z náhodných svědků uvedl: „Snad to prý byli cizinci a všichni jevíli známky požití alkoholu.“ Proč se ale rozhodli k tak radikálnímu útoku, není zatím jasné.“ (SYN v11)

U tohoto dokladu je nápadné, že se zde vyskytují obě částice, *snad* i *prý*; pokud by zde tedy opravdu měla částice *snad* funkci částice *prý*, byl by stejný druh distancovanosti signalizován dvakrát. Při samostatném korpusovém vyhledávání bylo spojení *snad* a *prý* se vztahem k téže propozici nalezeno vícekrát. Částicí *prý* mluvčí signalizuje vlastní

distancovanost od propozice odkazem na to, že referuje k cizímu výroku. Vyskytne-li se v takovém kontextu i částice *snad*, zdá se, že rovněž vyjadřujete distancovanost mluvčího, a nikoliv distancovanost původního zdroje od dané propozice. Distance probíhá na jiné úrovni u tohoto užití *snad* a případů A, a považujeme tedy skutečně za výstižnější tyto případy užití částice oddělit od lexie 1. Důvodem k užití dvou signálů distance může být její zdůraznění a naznačení nedůvěryhodnosti zdroje. Přestože pohled do korpusu tomuto tvrzení nasvědčuje, k potvrzení této hypotézy by bylo třeba hlubší analýzy.

C. Lexie *vyjadřující přání, naději* je ve vzorku doložena nejčastěji (37 %).

(33) „Až spadne z děvčat strach a více se projeví síla týmového ducha, budeme snad už pouze vyhrávat. [...]“ (SYN v11)

(34) „[...] Moc mi to ale nevádí, protože, pokud vím, věž bude otevřena ještě třikrát. Tak snad jeden z termínů stihnu,“ řekl Pavel Růžička ze Žďáru nad Sázavou. (SYN v11)

D. Během anotace se ukázalo, že existuje ještě jedna početná (23%) skupina užití, která byla nakonec anotována jako samostatná kategorie. V těchto případech je sice vyjadřována epistemická modalita (podobně jako v lexii 1), zároveň tu jsou však i další dílčí významy. Tím je jednak to, že se tato modalita vztahuje k maximální/minimální možné míře (často se proto pojí s totalizátory nebo superlativy), jednak neočekávanost platnosti propozice (tj. *více/méně*, než se čekalo). Typická je i jejich pozice na hranici mezi tématem a rématem, v 11 dokladech (tedy téměř v polovině) předchází částice rematizátoru (*ani, i, jen*, příp. výrazům *až* a *už* s rozšiřujícím nebo kontrastivním významem).

(35) Těžko to nějak přibližovat technicky, to snad ani nejde. My jsme ale vložili do přípravy auta neskutečné množství práce a pozitivní energie. (SYN v11)

(36) Jsme snad jediná země ve střední Evropě a snad i na celém světě, která si blokuje svá primární paliva a nestará se o to, aby je mohla ekologicky a ekonomicky využít. (SYN v11)

(37) Za studeným slovníkovým heslem se stovkami publikací a desítkami názvů kolektivů, s nimiž pracovala, se skrývá vitální žena. Setkal se s ní snad každý, kdo se na Moravě kolem lidového tance pohyboval. (SYN v11)

Přestože se tento význam překrývá s lexii A, na základě velkého množství dokladů (23 %), které mají společné i zbylé znaky, se nám zdá důležité poukázat i na toto využití se zdůrazňující funkcí.

Tabulka 1 ukazuje procentuální zastoupení jednotlivých funkcí částice *snad*, popsanych výše v této kapitole. Jako užití E. jsme označili ty případy, kdy je částice užitá v přímých zjišťovacích otázkách. Případy tohoto typu tvoří 6 % ze vzorku a budeme jim věnovat pozornost zejm. v kapitole 4.3.

Způsob užití	Zastoupení ve vzorku
A. Možnost, přibližnost, asi	33 %
B. Význam nejistoty, prý	1 %
C. Přání, naděje	37 %
D. Jistotní modalita vztahující se k neočekávané míře	23 %
E. Přímá zjišťovací otázka	6 %

Tabulka 1: Analýza významů a užití částice *snad* v náhodném vzorku 100 dokladů (v)

V této kapitole jsme se věnovali částici *snad* obecně. Nyní přejdeme k jejímu chování ve zjišťovacích otázkách. Nejprve se podíváme, jak se mění charakter epistemických částic, pokud nejsou užitý v oznamovacích větách, ale ve větách tázacích. Následně bude následovat rešerše toho, jak bylo o částici *snad* ve zjišťovacích otázkách pojednáváno v dosavadní odborné literatuře.

3.2 Epistemické a modifikační částice v otázkách

Kromě toho, že se částice hojně vyskytují v oznamovacích větách, mají relativně široké uplatnění i ve větách tázacích. MČ2 (1986: 324) upozorňuje na to, že částice *snad*, *náhodou* a *třeba* do otázek vnášejí odstín očekávání, které se pojí s nadějí nebo obavou. Čermák k tomu poznamenává: „malý, ale výrazný úzus některých partikulí, zvláště víceslovných, nacházíme i u otázek, aspoň čistě formálních (resp. vět tázacích)“ (Čermák 2008: 69). Konkrétně zde však zmiňuje pouze otázkové tagy, které stojí mimo rozsah této práce.

Při využití částic, které mají shodné tvary s částicemi epistemickými, bývá často upozorňováno na změnu jejich charakteru, pokud jsou užitý v otázkách:

„Jelikož tyto částice vyjadřují postoj mluvčího k pravdivosti propozičního obsahu výpovědi, vyskytují se běžně v oznamovacích větách, resp. v asertivních (oznamovacích): *On asi půjde s námi* (domněnka), *Petr snad přijde večer* aj. Ve zjišťovacích otázkách a imperativních či zvolacích větách, tedy v direktivních

(výzvolých) mluvnických aktech, v nichž nejde o pravdivost, ale úspěšnost mluvnického aktu, se příslušné výrazy funkčně posouvají a jsou již na přechodu k homonymním modifikačním částicím“ (Grepel & Nekula 2017).

V PMC (Nekula 1995: 359) se o modálních částicích píše: „S ohledem na svůj význam se běžně vyskytují v oznamovacích větách (*On asi půjde s námi.*), popř. zjišťovacích otázkách (*Máš snad hlad?*).“ Později jsou však obdobné případy uvedeny v kategorii modifikačních částic, které „spoluvytvářejí tzv. komunikační funkce. Funkci výpovědi tedy neurčují samy, ale v interakci s jinými výrazovými prostředky (intonací, slovesným způsobem aj.) a s ohledem na kontext“ (Nekula 1995: 362). Svoji primární funkci plní v pozici jiného slovního druhu nebo typu částice.

Ve VAGSČ (2018) sice o posunu mezi jednotlivými třídami částic není přímo pojednáno a částice *snad* je explicitně zmíněna pouze u částic hodnoticích, popsána tu je však i třída částic apelových s pro nás zajímavou vlastností. Jejich funkcí podle gramatiky je „zvýraznit komunikační funkci otázky, prosby, rozkazu, příslibu, stvrzení, přesvědčování, výhrady, odporu, výhrůžky apod.“ (tamtéž: 93). V jejich seznamu je uvedeno i *což*, *copak*, *cožpak*, které jsou do určité míry synonymní se *snad*.

Právě tím, že tyto částice proposici zapojují do kontextu a modifikují ho, se odlišují od epistemických částic. Zatímco *snad* v oznamovacích větách vyjadřuje pouze vztah mluvčího k dané proposici, ve zjišťovacích tazacích větách je vždy zohledněn i kontext. Nekula (1996: 52) toto kontextové zapojení charakterizuje tak, že modifikační částice (Abtönungspartikeln) otázky usouvztažňují s určitým kontextem vědění (*Wissenskotext*, *můj překlad*), který je tvořen vztahem mezi tím, co je verbalizováno, a tím, co je známo z jazykového nebo i nejazykového kontextu. Věta je modifikována právě vyjádřením, že tazající není zcela neznalý situace. Mj. právě i na to, že modifikační částice vykazují výraznou afinitu vzhledem k druhům vět, upozorňuje Diewaldová (2007). Minimální skopus modifikačních částic je podle ní nad větou, většinou však nad celou výpovědí, kterou označuje jako dialogicky situovanou, reaktivní a neiniciální. Tyto tři znaky je možné sledovat na částici *snad*, která je v otázkách užívána jako přímá reakce na předcházející situaci (často předcházející výpověď) a značí to, jaký vztah zaujímá mluvčí k pravdivosti proposice.

3.3 Částice *snad* ve větách tázacích

Ve Frekvenčním slovníku mluvené češtiny (Čermák 2007: 322) je *snad* v otázkách doloženo pouze jednou, v našem korpusovém vzorku tvoří užití slova *snad* ve zjišťovacích otázkách 6 % všech svých výskytů, ve všech případech jde o otázky přímé.

Tradiční slovníky zpravidla uvádějí pouze význam *snad* v oznamovacích větách. SSJČ sice obsahuje i jeden příklad, kde je částice *snad* užitá v otázce (*Snad nemáš strach?*), protože však chybí kontext i bližší vysvětlení, není zřejmé, v jaké přesné funkci částice vystupuje. Ve slovníkovém hesle je navíc částice v otázce v iniciální pozici, to se však zdá na základě korpusové analýzy neobvyklé (v analyzovaném vzorku 150 dokladů nebyl ani jeden takový případ).

V PMČ je *snad* jako modifikační částice výslovně zmíněno ve dvou případech, ve druhém případě právě v kontrastu k jeho využití jako modální částice:

„MČ [modifikační částice]: **Copak** něco říkám? (= ‚*snad*‘)“ (Nekula 1995: 362)

„Modální částice: *Bylo jich snad dvacet.*“

MČ: *To jsou snad vousy. (úžas nad existencí)*“ (Nekula 1995: 363)

Žaža ve svém zmiňovaném článku (1979) *invariantní* význam *snad* v tázacích větách charakterizuje jako „vyjádření předpokladu mluvčího, že výsledek jeho zjištění (tj. odpověď tázaného) je, popř. může být v rozporu s očekávaným stavem věcí“. Od částice *co(ž)pak* se liší emocionálním zabarvením. Jak však ukážeme, částice *snad* se často využívá i v takových případech, kdy si je mluvčí jistý, že v tomto rozporu není a pouze chce na tuto skutečnost upozornit nebo ji připomenout (s podobným účelem může být použito i tvrzení s částicí *přeci*, viz kapitola 4.3.1.I).

Zároveň píše Žaža o dalším významu, který však přibližuje pouze tak, že je synonymní s *náhodou* a že se užívá pouze v negativních tázacích větách. Podle ním uváděných příkladů předpokládáme, že zde mluví o případech, které jsou výše (kapitola 2.3) popsány jako otázky požadující vysvětlení. Na základě korpusové analýzy předpokládáme, že je *snad* použitelné pouze za přítomnosti kontextového důkazu, a tak některé věty, které uvádí Žaža, minimálně ze synchronního hlediska nepovažujeme za zcela přirozené (i když bez dostatečného kontextu je nelze zcela vyloučit). Takovou větou je např.

„*Nechcete snad trochu čaje?*“ Tato věta zároveň odporuje našemu pozorování, že se *snad* užívá pouze ve spojení s epistemickými cíli, nikoliv s nabídkami. Konečně je třeba krátce okomentovat i formální popis. Přestože negativní forma těchto otázek, o které Žaža mluví, je podle nás sice přijatelná, na základě korpusové analýzy jasně převažují věty pozitivní (srov. Tabulka 6, v kapitole 4.4).

Žaža také píše o slovosledu otázek se *snad*. Podle něj jsou možná dvě postavení – středové a začátkové. Zatímco u středového neuvádí žádné restriktce, začátkové je podle něj možné pouze, je-li synonymní s *cožpak*. Náš vzorek o rozsahu 150 vět sice neobsahuje vůbec žádný doklad se *snad* v iniciální posici, jsou z něj však odstraněny tázací věty s otázkovými tagy, které Žaža započítává, a tak nejsou data srovnatelná.

Okrajově je o *snad* v tázacích větách pojednáváno i v dalších studiích. Např. Grepl (1965) částici (u něj modální příslovce) *snad* chápe jako lexikální vyjádření *odstínu možnosti*, stejně jako zápor v otázkách. Částici *copak* spojuje s řečnickými otázkami (kde „kladná forma znamená silné (zaujaté) popření a záporná forma rozhořčené tvrzení“, tamtéž: 286). Štícha (1995a, 1995b) částici *snad* spojuje s otázkami dubitativně pravděpodobnostními.

Nekula (1996) ve své česko-německé kontrastivní monografii o částicích diskutuje částici *snad* současně s částicí *copak*. Pozitivní otázky s těmito částicemi předpokládají negativní odpověď, zatímco negativní otázky pozitivní odpověď. Rozdíl mezi oběma částicemi podle autora tkví v síle očekávání odpovídající odpovědi, a tedy i přesvědčení mluvčího: *snad* se používá, je-li přesvědčení silnější než u *copak*. *Snad* je tedy podle něj konfrontativnější.

(38) On *copak* pracuje? (Nekula 1996: 52)

(39) On *snad* pracuje? (tamtéž)

Jak je na příkladu vidět, Nekula neiniciální posici před finitním slovesem umožňuje dokonce u obou částic, přijatelnost neiniciální posice *copak* zde podle autora může být závislá na regionální diferenciaci (moravští mluvčí nehodnotí neiniciální posici jako neobvyklou, v Čechách jde o velmi neobvyklou kombinaci), toto tvrzení je však založeno pouze na jazykové intuici autora a konzultaci s jeho recenzentem (Štícha 1997).

Na základě této práce je zřejmé, že si *snad* v otázkách téměř vždy alespoň částečně zachovává svůj epistemický charakter (založený na epistemické a/nebo evidenciální inklinaci). Mluvčí užitím částice modifikuje své tvrzení z hlediska pravděpodobnosti

platnosti tvrzení. Za velmi důležitou považujeme i vlastnost zmíněnou ve VAGSČ, že některé částice jsou schopné zvýraznit komunikační funkci výpovědi, protože otázky po odstranění částice snad jsou schopné vystupovat v tom samém kontextu se stejnou funkcí; význam *snad* v takovém případě však není explicitně verbalizován a zdůrazněn. Zároveň ovšem platí, že jsou vyjadřovány významy pojící se s definicí modifikačních částic.

3.4 K ruským částicím *razve* a *neuželi*

Skutečnost, že užití modifikačních částic ve zjišťovacích tázacích větách je silně závislé na kontextu, kterému se podřizuje celková forma otázky, samozřejmě nezůstává mimo pozornost lingvistů. Tato kapitola proto krátce představí některé závěry, ke kterým se došlo zkoumáním ruských částic *razve* a *neuželi* a které mohou být podnětné pro zkoumání i české částice *snad*.

O ruských částicích *razve* a *neuželi* se píše i v v českojazyčné odborné literatuře. Běličová (1989) je řadí ke slovanským specializovaným částicím, „jež tak či onak signalizují rozpor mezi subjektivními předpoklady mluvčího týkajícími se platnosti x/\bar{x} \ skutečností, kterou zjišťuje / o které se dozvídá“ (Běličová 1989: 103). Tyto dvě částice se podle ní různí v sémantických implikacích: otázka s *razve* odpovídá implikaci „ $x?$ + (chápeš, že) nepředpokládám, že x “, otázka s *neuželi* „ $x?$ + (chápeš, že) předpokládám, že non- x “. Čeština podle ní částice tímto způsobem nediferencuje a v obou případech využívá částici *co(ž)pak/což*.

Podrobnou analýzu těchto dvou ruských částic, *razve* a *neuželi*, podávají na základě experimentálních výsledků Reppová a Geistová (2022). Dokazují, že profil inklinací je sice u obou částic stejný, ale pracují se dvěma dalšími hlavními faktory, které ovlivňují přijatelnost užití zkoumaných částic. Prvním faktorem je záměr otázky (angl. question concern). Mluvčí může ověřovat jednotlivé inklinace (evidenciální nebo epistemickou) nebo odmítat kontextuální důkaz. Druhým faktorem je komunikace psychického stavu mluvčího kromě snahy záměru zjistit odpověď – mluvčí komunikuje např. nedůvěru v kontextuální důkaz. Oba tyto faktory autorky pozorují odděleně.

Profil inklinací v pozitivních a negativních otázkách s částicemi je následující

Razve/Neuželi	$p?$	Ev. inklinace	p	Ep. inklinace	$\neg p$
Razve/Neuželi	$\neg p?$	Ev. inklinace	$\neg p$	Ep. inklinace	p

(Reppová & Geistová 2022: 7)

Přestože je profil inklinací u obou částic stejný, ve zbylých sledovaných vlastnostech se liší. Pro *neuželi* je užití přirozenější, pokud je epistemická inklinace silná a mluvčí nechce souhlasit s tím, co implikuje kontextový důkaz. Pojí se pouze s vnitřní negací. *Razve* se může objevovat jak ve větách s vnější, tak ve větách s vnitřní negací. Záměrem obou typů otázek je rozptýlit pochybnosti, což se může dít buď ověřením evidenciální inklinace za užití čtení s vnitřní negací, nebo ověřením epistemické inklinace čtením s vnější negací.

Vztáhnou-li se výsledky z ruštiny na češtinu, jsou vidět některé analogie mezi ruskými *razve* a *neuželi* a českými *snad* a *náhodou* v jejich využití, kdy je evidenciální inklinace v rozporu s epistemickou. Na druhou stranu, co se týká polarity a druhů negace, je situace prakticky opačná. Obě ruské částice licencují pozitivitu a vnitřní negaci, *razve* navíc i tu vnější. České částice jsou naopak kombinovatelné s vnější negací a částice *snad* navíc ještě v některých případech s negací vnitřní (a samozřejmě i s pozitivitou). Na základě těchto poznatků by se tedy dalo předpokládat, že české otázky s *náhodou* budou přijatelnější v kontextech, kdy se ověřuje epistemická inklinace a zároveň pokud není evidenciální inklinace příliš silná. Otázky se *snad* a vnější negací ověřují spíše epistemickou inklinací, s vnitřní negací naopak evidenciální inklinací. Na základě korpusové analýzy představené v následující kapitole se pokusíme prověřit tuto hypotézu, pravděpodobnost jejího potvrzení však snižuje fakt, že čeština pravděpodobně využívá vnější negaci i v některých případech, kdy není přítomná pozitivní epistemická inklinace, jak se ukazuje v nejnovějších výzkumech.

4. Korpusová analýza

Čtvrtá kapitola této práce si klade za cíl na základě korpusových dat představit návrh chování částice *snad* a její interpretaci ve zjišťovacích otázkách za využití teoretických východisek, která byla představena v předchozích třech kapitolách.

Nejprve v této kapitole shrneme hypotézy, které jsme si stanovili v teoretické části a které se zde pokusíme prověřit. Ve druhé části této kapitoly představíme jazykový materiál, ze kterého vycházíme, a způsob, jak byla data zpracována. Následně bude provedena jejich interpretace. Samotná interpretace bude probíhat ve dvou oddílech, z nichž se první zabývá přímými zjišťovacími otázkami, druhý nepřímými zjišťovacími otázkami.

4.1 Hypotézy

Jak jsme již výše ukázali, cíle otázek se mohou lišit. Naše první hypotéza proto bude souviset s pragmatikou přímých a nepřímých otázek, které obsahují částici *snad*. Předpokládáme, že částice *snad* je schopná posouvat výpověď od interogativní funkce k funkci asertivní. Očekáváme tedy, že částice nalézá své uplatnění jednak ve výpovědích s interogativní funkcí (otázkách), jednak ve výpovědích s asertivní funkcí (v tvrzeních). V této druhé možnosti je záměrem mluvčího popřít to, co by mohlo vyplývat z kontextuálního důkazu pomocí tzv. řečnické otázky. Naopak direktivní funkci, která se jinak v tázacích větách často uplatňuje, za slučitelnou s částicí *snad* nepovažujeme.

Druhá hypotéza, která stále souvisí s pragmatickou rovinou, předpokládá, že tázací věty obsahující částici *snad* a plnící interogativní funkci budou většinou spadat do kategorie otázek řešících konflikt, v některých případech pak i do otázek požadujících vysvětlení, naopak nebudou odpovídat kategorii otázek požadujících informaci.

Důležitým faktorem, který práce zohledňuje, je inklinanční profil výpovědí. Jak se zdá, částice *snad* se užívá pouze tehdy, inklinuje-li mluvčí k jedné z možných odpovědí. Domníváme se, že alespoň pozice evidenciální inklinace musí být zaplněna, protože tázací věty se *snad*, jsou vždy neiniciální a reaktivní. Zároveň podle nás platí, že vždy musí být přítomná právě jedna pozitivní inklinace (buď epistemická nebo evidenciální), je-li přítomná i druhá z dvojice, pak je negativní.

Čtvrtá hypotéza vychází z hypotéz předchozích. Jsou-li inklinace v konfliktu (jde-li o otázky řešící konflikt), nikdy není epistemická inklinace slabší než inklinace evidenciální. Mluvčí si je buď jistý, že platí proposice, k níž epistemicky inklinuje, nebo připouští, že je možné, že tomu tak není. Nikdy však v moment vyslovení tázací věty není zcela přesvědčen o platnosti proposice, k níž inklinuje evidenciálně. Slouží-li tedy tázací věty jako tvrzení, nikdy nejde o údiv nad nečekaným faktem, ale o jeho odmítnutí.

Na základě teoretické rešerše je také možné mít určitá očekávání ohledně formálních vlastností zkoumaných vět. V případě konfliktu inklinací, kdy je epistemická inklinace negativní a evidenciální inklinace pozitivní, je umožněna pouze pozitivní polarita, protože mluvčí prověřuje kontextuální důkaz pro *p*. Je-li naopak epistemická inklinace pozitivní a evidenciální negativní, věta je negativní. Otevírá se nicméně prostor pro dvě možnosti interpretace. Vnitřní negace (a související deklarativní slovosled) je umožněna negativní evidenciální inklinací. Na druhou stranu pozitivní epistemická inklinace může licencovat i negaci vnější. Na základě porovnání částice *snad* s ruskými částicemi *razve* a *neuželi*, předkládáme, že čtení s vnitřní negací bude upřednostňováno v těch případech, kdy mluvčí vyjadřuje nedůvěru ke kontextovému důkazu.

Co se týká otázek požadujících vysvětlení, kde je přítomná pouze pozitivní evidenciální inklinace a chybí inklinace epistemická, měla by být možná kladná polarita, protože není přítomný žádný faktor, který by negaci spouštěl. Výskyt otázek s vnější negací, která by byla licencována pozitivní epistemickou inklinací by potvrdil hypotézu, že vnější negace v češtině není vázána pouze na inklinaci epistemickou, ale že její uplatnění může být širší.

Pro přehlednost zde ještě jednou shrnujeme vyslovené hypotézy:

- i.)* Zjišťovací tázací věty s částicí *snad* mívají interogativní nebo asertivní funkci, nemají funkci direktivní.
- ii.)* Zjišťovací tázací věty s částicí *snad* a interogativní funkcí odpovídají kategorii otázek řešících konflikt, příp. požadujících vysvětlení, nikoliv otázkám požadujícím informaci.
- iii.)* Inklináční profil otázek má vždy obsazenou pozici evidenciální inklinace, zároveň platí, že přesně jedna z inklinací je pozitivní (druhá je buď negativní, nebo neobsazená).
- iv.)* Jsou-li přítomné obě inklinace (nabývají opačných hodnot), nikdy není epistemická slabší než evidenciální, a proto tázací věta s asertivní funkcí nevyjadřuje údiv, ale spíše nedůvěru v implikaci kontextového důkazu nebo její odmítnutí.
- v.)* Očekávaná polarita a případně typ negace jsou znázorněny v tabulce 2.

Evidenciální inklinace	Epistemická inklinace	Polarita	Typ čtení negace	Poznámka
Positivní	Negativní	Positivní	Vnitřní	Vyjádření nedůvěry v evidenciální inklinaci
Negativní	Positivní	Negativní	Vnější	Snaha získat odpověď
Positivní	-	Positivní (Negativní)	(Vnější)	

Tabulka 2: Očekávání formálních vlastností tázacích vět

4.2 Korpusová anotace a jazykový materiál

Jádrem praktické části práce je analýza ručně anotovaných korpusových dat. Všechny užití doklady pocházejí z verze SYN v11 (2022). Anotovaných bylo několik vzorků, které jsou většinou o velikosti 100 dokladů a jejichž důkladný popis a popis průběhu anotace přibližujeme v příloze (Příloha 1). Zde poskytujeme informace o tom, proč byly zvoleny právě tyto vzorky a k ověření kterých hypotéz poslouží.

První tři anotované vzorky se soustředí na využití částice *snad* v takovém kontextu, který je pro zpracovávané téma stěžejní, tedy na užití *snad* v přímých a nepřímých zjišťovacích otázkách. Ostatní vzorky plnily spíše kontrolní nebo orientační funkci.

- (i) cca 100 dokladů zjišťovacích otázek s částicí *snad* v celém korpusu.
- (ii) cca 50 dokladů zjišťovacích otázek s částicí *snad* v textech omezených na beletrii a zároveň na takové kontexty, kde následuje přímá reakce na položenou otázku nebo je tato reakce alespoň očekávatelná.
- (iii) cca 100 dokladů částice *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách.
- (iv) cca 65 dokladů vedlejších vět uvozených spojkou *jestli* (přítomnost *snad* není nutná).
- (v) cca 100 náhodných dokladů částice *snad* bez jakéhokoliv kontextového omezení.
- (vi) 15 dokladů přímých otázek zjišťovacích, v nichž se objevuje částice *snad* a záporné neurčité zájmeno.
- (vii) 1 doklad nepřímé otázky zjišťovací, v nichž se objevuje částice *snad* a záporné neurčité zájmeno.

Vzorky (i) a (ii) byly využity pro ověření všech pěti hypotéz vztažených k přímým otázkám předložených v předcházející kapitole, vzorek (iii) následně tyto hypotézy vztáhl k nepřímým otázkám.

Pro přímé otázky tedy byly vytvořeny vzorky dva, (i) a (ii). Vzorek (ii) byl vytvořen za účelem vyřadit kontexty čteně zastoupené především v publicistických textech ve vzorku (i), v nichž se jedná o (vnitřní) monolog, u kterého je často neprůhledná a zkreslená epistemická a evidenciální inklinace, většinou také chybí komunikační partner, beletrie navíc nabízí širší pole komunikačních situací. Na druhou stranu si jsme vědomi, že nevýhodou může být, a často i je, snaha o archaizaci textu nebo výjimečně i případy polopřímé řeči. Určitá archaizace se nicméně projevuje i v publicistických textech.

Ve vzorcích (i) a (ii) byla anotována polarita (positivní / negativní), slovosled (podle posice slovesa: iniciální / středová / finální), přítomnost neurčitého zájmena (0 / 1) a zájmena záporného (0 / 1), epistemická inklinace (positivní / negativní / nepřítomná), ke komu se případná epistemická inklinace vztahuje (pouze mluvčí / všichni účastníci komunikace), evidenciální inklinace (positivní / negativní / nepřítomná). Ve vzorku (ii) bylo také anotováno, zda je možné otázku s částicí *snad* nahradit tvrzením, které obsahuje částici *přeci* nebo *snad*, aniž by se věta stala nepřijatelnou v daném kontextu.

Ve vzorku (iii) byla provedena anotace polarity (positivní/negativní), přítomnost neurčitého zájmena (0 / 1) a zájmena záporného (0 / 1), sledovalo se, na jakém slově je vedlejší věta závislá (o jakou konkrétní lexikální jednotku jde, případně jestli není přítomná pouze implicitně) a jakého slovního druhu toto slovo je (jméno/verbum). Dále byly anotovány inklinace: epistemická inklinace (positivní / negativní / nepřítomná), evidenciální inklinace (positivní / negativní / nepřítomná). Navíc se přidala i anotace toho, která inklinace je silnější. Hodnocen byl také významový charakter vedlejší věty (případně řídicího členu), kterému byly přiřazovány následující kategorie (jiné se ve vzorku neobjevily):

1. Kontrola. Maticová věta tematizuje, že obsah vedlejší věty se pojí s konkrétním činem, který má za cíl prověřit pravdivostní hodnotu věty (např. položením otázky nebo vizuální kontrolou situace, mezi typicky použitá slovesa v maticové větě patří např. *zeptat se, kouknout se, prolistovat*).

2. Úvaha. Vedlejší věta obsahová je tématem úvah, které mohou, ale nemusí být založené na impulsu z aktuální situace. Úvaha může být vyslovena nahlas (typicky se pojí se slovesy jako *uvažovat* nebo *říkat si*).
3. Nápad. Vedlejší věta obsahová vyjadřuje myšlenkové obsahy, které vznikly nově a obvykle byly vyprovokovány situací (maticová věta může obsahovat slovesa *napadnout*, *leknout se* apod.).
4. Neznalost. Závislá věta vyjadřuje obsah, který je v maticové větě komentován jako neznámý (obvykle vyjádřeno slovesy *nevědět*, *netužit*).

Při anotaci se také zohledňovalo, zda polarita užitá v dokladu je jediná možná, nebo jestli je změnitelná (hodnoty: 0 / 1), a zda je vedlejší věta přeformulováním přímo položené otázky (tzn. jestli v daném kontextu byla věta skutečně vyslovena). Doklady tedy v tomto případě nabývaly hodnot 1 (otázka byla skutečně vyslovena) a 0. Téměř všechny doklady s hodnotou 1 spadají do sémantické kategorie 1.

Pro potřeby této práce byla vytvořena i menší (iv) korpusová anotace asi 65 dokladů vedlejších vět uvozených spojkou *jestli*, u nichž bylo anotováno, jakou mají polaritu (positivní nebo negativní) a k jaké situaci se proposice významově vztahují. Výsledky této anotace přinášíme v tabulce 3.

Funkce / význam	Zastoupení vzorku	ve	Příkladová věta
Kontrola	25 %		Poslouchám, jestli se z balíku neozývá slabé tikání. (SYN v11)
Neznalost	25 %		Zatím se mi to nakonec vždycky vyplatilo. Ale v tu chvíli nevíte, jestli to tak bude. Jestli se z toho smutku nakonec vyklube něco dobrého. (SYN v11)
Úvaha	21,9 %		Když jsme vjížděli do Anglie, přemýšlela jsem, jestli se mi to celé jenom nezdálo. (SYN v11)
Domluva, rozhodnutí	4,7 %		Požádal o deset vteřin pozornosti a pak ať se Marthaler sám rozhodne, jestli chce poslouchat dál, nebo ne. (SYN v11)
Stanovení tématu, připomenutí relevantního faktu apod.	4,7 %		A samozřejmě bychom to museli zkoordinovat s Caseyem Muldrowem, protože Julie s ním stále dopoledne pracuje. Navíc jde o to, jestli by to vůbec chtěla. (SYN v11)
Apelová funkce	3,1 %		Claire byla trochu v rozpacích, když ji Kate poprosila, jestli by si nemohla půjčit Sebastianovo BMW. (SYN v11)

Předávání informace	3,1 %	„Pan čestný předseda sice ještě neřekl, jestli bude znovu kandidovat, ale zřejmě se k tomu chystá, pak by ten fanklub potřeboval,“ uvažuje Schling. (SYN v11)
Nápad	1,6 %	Faktem je, že režisér Pařízek při děkovačce obdržel žlutou růži; napadlo mě, jestli není od pražského magistrátu jako vyslovení lítosti nad tím, že nepřišel na způsob, jak si udržet režiséra evropského formátu. (SYN v11)
Ostatní	10,9 %	

Tabulka 3: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iv) pro nepřímé zjišťovací otázky

Pro základní charakteristiku částice *snad* a zejm. kvantitativní přehled jejích jednotlivých užití je využit vzorek (v), 100 náhodných dokladů částice *snad* bez jakéhokoliv kontextového omezení. Na tomto vzorku je anotován pouze základní význam (převzatý ze základních slovníků), příp. jednoduše charakterizován kontext, jestliže ve slovnících toto užití chybí. Dále je anotována polarita vět. Hrubá analýza těchto dat má spíše přehledový a kvantitativní charakter a je předložena zejm. v kapitole 3.1.

Dále práce využívá několika dalších menších vzorků, které obsahují jevy, které jsou sice důležité pro tuto problematiku a dobře slouží jako důkazy pro některé hypotézy, jejich zastoupení je nicméně tak malé, že se v žádném z náhodných vzorků neobjevily, a musely tak být vyhledávány samostatně. V první řadě do této skupiny patří doklady formálně prokazatelné vnitřní negace, které se v hlavních vzorcích neobjevily vůbec. Formálně prokazatelnou vnitřní negací jsou myšleny případy, kdy je ve větě přítomná negace a zároveň je přítomné i záporné neurčité zájmeno licencované touto negací (např. *nikdo, nic, žádný*). Je třeba mít na mysli, že i když záporné neurčité zájmeno slouží jako spolehlivý test pro vnitřní negaci, není tomu tak obráceně. Není-li záporné zájmeno přítomno, nedokazuje to negaci vnější. Nesporným důkazem pro vnější negaci není ani přítomnost neurčitého nezáporného zájmena (srov. však Staňková 2023); negace může i v takových případech být vnitřní a neurčité zájmeno může mít přes negaci sémantický dosah. Za spolehlivější důkaz považujeme pozitivní výsledek testu nahraditelnosti s *náhodou*. Prohledáním celé verze korpusu SYN v11 (v korpusu jsou automaticky anotována „záporná zájmena“) vznikly dva další vzorky – vzorek (vi) obsahující otázky zjišťovací, v nichž se objevuje částice *snad* a záporné neurčité zájmeno, a vzorek (vii) se zjišťovacími větami vedlejšími zjišťovacími obsahujícími částici *snad* a záporné neurčité zájmeno. Po vyřazení nežádoucích dokladů (např. těch, kde se částice nebo zájmeno

nacházejí ve vedlejší větě, a nespadá tedy do skopu slovesa s negací) zůstalo ve vzorku (vi) 15 dokladů a ve vzorku (vi) zbyl doklad pouze jeden.

Zbývající využitá korpusová data nebyla anotována a jsou užita spíše jako důkaz pro přijatelnost některých jevů (např. soubor dokladů výskytů *snad* vedle *náhodou*, kterých bylo v korpusu nalezeno 59 v přímých otázkách a 20 v otázkách nepřímých a které práci posloužily jako důkaz kombinovatelnosti těchto částic, a tedy jejich alespoň částečného sémantického překryvu a nikoliv rozporu – vycházíme zde z představy, že určité třídy částic jsou ze syntagmatického pohledu inkompatibilní (srov. Čermák 2008)).

Podrobnější přehled vzorků, popis anotace a vysvětlení některých sporných případů (mezi které patří zejm. anotace epistemické a evidenciální inklinace, dále pak rozhodování o přijatelnosti některých větných modifikací) je k nalezení v příloze (Příloha 1). Samotné výsledky korpusové anotace pak poskytuje Příloha 2.

V následujících kapitolách provedeme analýzu a interpretaci korpusových výsledků. Nejprve se zaměříme na přímé zjišťovací otázky a poté na zjišťovací otázky nepřímé.

4.3 Částice *snad* v přímých zjišťovacích otázkách

Tato kapitola ukáže, že v přímých zjišťovacích otázkách částice *snad* nabývá dvou významů v závislosti na tom, v jakém kontextu se objeví: 1. užití částice *snad* v kontextu, kde je v rozporu epistemická a evidenciální inklinace. 2. užití částice *snad* v takových kontextech, kde mluvčí vyslovuje proposici, jejíž pravdivost považuje za pravděpodobnější než proposici jinou na základě kontextově přítomného důkazu (často jde o kauzální vztah). Částice *snad* se tedy vyskytuje pouze v přímých otázkách inklinujících k určité odpovědi, což potvrzuje jednu z našich hypotéz.

Tabulka 4 ukazuje frekvenční rozložení užití částice *snad* v přímých zjišťovacích otázkách ve vzorcích (i) a (ii), které dohromady obsahují 151 dokladů. Sledovány jsou tři faktory, a to epistemická inklinace (positivní / negativní / absentující), evidenciální inklinace (positivní / negativní / absentující) a polarita (positivní / negativní). V buňce je nejprve uvedeno jejich procentuální zastoupení, následně v závorce absolutní počet ve vzorku. Jak z tabulky vyplývá, nejčastěji se přímé zjišťovací otázky s částicí *snad* užívají v případech, kdy je přítomná negativní epistemická a pozitivní evidenciální inklinace. Tyto věty jsou pozitivní. Takovéto doklady tvoří 68 % vzorku.

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	68 % (103)	13 % (20)	Positivní
		0	0	3 % (4)	Negativní
	Negativní	0	0	0	Positivní
		12 % (19)	0	1 % (1)	Negativní
	Absentující	0	2 % (3)	0	Positivní
		1 % (1)	0	0	Negativní

Tabulka 4: Výsledky korpusové analýzy ze vzorků (i) a (ii) pro částici *snad* v přímých zjišťovacích otázkách

Následující kapitoly se budou podrobněji zabývat jednotlivými kombinacemi faktorů tak, jak se objevují v tabulce, a pokusí se získaná data interpretovat.

4.3.1 Konflikt mezi inklinacemi

Prvním využitím částice *snad* v přímých otázkách (se zastoupením 80 %), které je nejčastěji zmiňováno i v literatuře (srov Nekula 1996, Žaža 1979), jsou případy, kdy je přítomná jak evidenciální, tak epistemická inklinace a kdy mají odlišnou hodnotu. Dostane-li se do rozporu epistemická inklinace s kontextuálním důkazem (a tedy i evidenciální inklinací), mluvčí má teoreticky možnost reagovat ověřením a) pravdivosti situačního důkazu, b) platnosti kauzality mezi kontextovým důkazem a opakem epistemické inklinace, c) opodstatněnosti epistemické inklinace nebo zpochybněním a), b) nebo c). Ve všech těchto případech by mluvčí vyjádřil svoji nesouhlasnou epistemickou inklinaci. Jak se nicméně na datech ukazuje, varianta a) se v datech přímo neobjevuje, mluvčí nerozporuje vyskytující se fakt jako takový, ale pouze jeho implikace, proto jsou případy zpochybňující důkaz samotný, jako je (40), nepřijatelné. Toto zjištění je v souladu s předpokladem Reppové & Geistové (2022: 3). Užívají se tedy pouze případy b) a c).

(40) Situační kontext: Mluvčí B ví, že Petr odjel na dovolenou, proto si myslel, že s mluvčím A nemluvil.

A: Včera mi Petr říkal, že chce kupovat nový dům.

B: *Říkal ti to snad?

[negativní epistemická inklinace, pozitivní evidenciální inklinace]

Otázky v kontextu, kde jsou inklinace v rozporu, představují kategorii otázek řešících konflikt, jak jsou představeny v kapitole 2.3. Polarita vět této skupiny se shoduje s hodnotou evidenciální inklinace. Obsah epistemické inklinace může být předmětem předpokladu, vědění, případně doufání, tato poslední varianta je nicméně v souvislosti se *snad* spíše menšinová.

Žaža (1979) případy konfliktu mezi evidenciální a epistemickou inklinací definuje následovně: „vyjádření předpokladu mluvčího, že výsledek jeho zjištění (tj. odpověď tázaného) je, popř. může být, v rozporu s očekávaným stavem věci“ (tamtéž: 137). Podle korpusových dokladů je však zřejmé, že formulace „*je, popř. může být*“ není dostatečná. Tyto otázky totiž mohou vyjadřovat i jistotu mluvčího, že v rozporu s očekávaným stavem věci *není*. Cílem mluvčího v tomto případě může být např. připomenout platnost či neplatnost propozice, jak tomu je i v první skupině následujícího přehledu. Funkčně by v tomto případě tedy šlo o tvrzení, nikoliv o otázku.

Na základě dalších konkrétnějších vlastností je možné otázky řešící konflikt rozlišovat na následující skupiny:

I. Na straně obou mluvčích je silné přesvědčení, že platí $p/\neg p$

Je-li na stranách obou komunikantů přítomná silná epistemická inklinace čistě epistemického charakteru (nikoliv buletického či deontického), je cílem mluvčího spíše připomenout, že platí $p/\neg p$, a vyloučit $\neg p/p$ ze společného základu než ověřit platnost jakékoliv inklinace (41).

(41) „[...] Mám na mysli takové zazobance, jako je Russ Hamel, pro kterého makáš.“

Kráčeli jsme spolu k výtahu.

„Říkal jsem snad, že makám pro Hamela?“

„Neblbni, Barte. Neříkal jsi to, ale je to jasné. Mysli trochu. Málokdo dostane příležitost pracovat pro tyhle pracháče...“ (SYN v11)

V těchto užitích je otázka relativně dobře nahraditelná tvrzením s částicí *přeci/přece*, která má opačnou polaritu než původní otázka, jak ukazuje modifikovaný příklad (42). Analýzu ekvivalentní německé částice k české částice *přeci* provádí Reppová (2013), kdy ji klade na úroveň operátorů řídicích společný základ (CG-managing operator). Pro částici *doch* Reppová navrhuje následující diskursivní podmínky: 1. společný základ obsahuje nebo implikuje p , 2. bezprostředně předcházející výpověď neobsahuje, nepředpokládá ani neimplikuje p 3. zároveň bezprostředně předcházející výpověď zamítnutelně obsahuje r a 4. p zamítnutelně obsahuje $\neg r$ (Reppová 2013: 253).

Za předpokladu, že český ekvivalent německého *doch přeci* (alespoň v některých svých využitích) tuto definici splňuje rovněž, navrhuje pracovat s jejími znaky i při definici

tohoto užití českého *snad* v otázkách. V modifikované podobě dokladu, je zjišťovací otázka nahrazena deklarativní větou s *přeci*.

(42) [A] „[...] Mám na mysli takové zazobance, jako je Russ Hamel, pro kterého makáš."

Kráčeli jsme spolu k výtahu.

[B] „(Vždyť) Já jsem přeci neřikal, že makám pro Hamela."

[A] „Neblbni, Barte. Neřikal jsi to, ale je to jasné. Mysli trochu. Málokdo dostane příležitost pracovat pro tyhle pracháče..." (SYN v11, modifikováno)

Mluvčí B upozorňuje na rozpor mezi propozicí $\neg p$ (že *neřikal, že maká pro Hamela*), kterou vyslovuje jako platnou, a bezprostředně předcházející výpovědi mluvčího B, ze které může plynout p (že *řikal, že maká pro Hamela*). Zároveň se odvolává na společný základ, který obsahuje informaci o p (v tomto případě jde o informaci, že p není ve společném základě), a nabádá mluvčího A, aby to zohlednil.

Význam těchto oznamovacích vět s *přeci* a otázek se *snad* je analogicky k interpretaci, kterou předkládá Reppová, možné formulovat jako: *proč nebereš v úvahu p, měl bys vědět, že p*; a cílem těchto tázacích vět je vyřadit bezprostředně předcházející výpověď ze společného základu, resp. ji označit za neplatnou. Jde tedy o výpovědi, jejichž ilokuční funkce je čistě asertivní, přestože formálně se neliší od vět interogativních. Důkazem, že jde o tvrzení, může být korpusový doklad (18) (zde zopakovaný jako (43)), kde je uznána pravdivost formálně interogativní výpovědi, přestože ta by neměla být u otázek realizovatelná.

(43) „Nebudeme z toho mít průšvih?“ zeptal se Arnošt. „Má snad Stefan průšvih z toho, že mi rozbil hlavu?“ Museli uznat, že je to pravda. „A hlavně utečeme dřív, než nás někdo načapá.“ (SYN v11)

Zájmeno *to* (ve větě *Museli uznat, že je to pravda*), zde zastupuje propozici *Stefan z toho nemá průšvih*. V textu je uznána jednak pravdivost této proposice, ale především platnost vyplývajícího tvrzení: *proto bychom z toho neměli mít průšvih ani my*. Ve funkci tvrzení tak vystupuje formálně tázací věta, která by mohla být nahrazena negativní oznamovací větou se schopností licencovat částici *přeci*: *Stefan přeci taky nemá průšvih z toho, že mi rozbil hlavu*. Jde tedy o otázku řečnickou, jak ji definujeme v kapitole 2. Schopnosti částice *snad* podpořit posun od interogativního významu věty k významu *rétorickému* si všimá i Šimík (v tisku: vi–vii).

Díky silnému přesvědčení mluvčího o platnosti epistemické inklinace se zde jedná o příklady, kdy by podle hypotézy založené na analogii s ruskými částicemi *razve* a *neuželi*, měla být možná pouze vnitřní negace (a pozitivita), nikoliv negace vnější. Na základě korpusových dokladů bohužel není snadné s jistotou určit, o které čtení negace se v těchto případech jedná. Případy s negací a tímto profilem inklinací jsou v analyzovaném vzorku přítomny pouze třikrát, pro demonstraci zde uvádím všechny tři ((44), (45), (46)):

(44) „To vcelku sedí,“ uznal Arlen. „Ale stejně, jaktože něco takového nabízíš jen tak? Není ti snad zakázáno se chraničářských knih byt' jen dotknout?“
Abban se uchechtl. „Chaffitům je zakázáno skoro všechno, Par'chine. [...]“
(SYN v11)

(45) „Otče, když já opravdu nevím, co jsem provedl...“ „To je ale drzost. Nepřišel jsi snad pozdě na modlitbu svatého růžence před mší?“ (SYN v11)

(46) „[...] Záleží ještě na nějakém dávném omylu?“ „Jenže pro mě to tenkrát bylo poprvé.“ „A pro mě snad ne?“ „Cože?“ Maddie sebou škubla, až hlavou bolestivě narazila do jeho brady. (SYN v11)

Ani v jednom z případů není přítomen formální důkaz pro to, o jaký typ negace se jedná. Pro relativně nízký výskyt těchto případů (18 % celkově, 6 % negativní otázky) by se hypotéza lépe ověřovala na stimulech vytvořených pro experiment, které mohly by vypadat následovně (s označením předpokládané přijatelnosti podle popsané hypotézy):

(47) Situační kontext: mluvčí A vyjadřuje své nespokojení se závody, ve kterých neztvítězil. Mluvčí B mu připomíná, že už také některé závody vyhrál:

A: Já chci taky konečně vyhrát nějaké závody!

B: (Vždyť) Tys přeci už taky nějaké závody vyhrál.

B: ?Nevyhrál jsi snad ještě žádné závody?

B: Tys snad ještě žádné závody nevyhrál?

B: *Nevyhrál jsi snad (ještě/už) nějaké závody?⁴

B: *Nevyhrál jsi náhodou už nějaké závody?

B: *Tys snad ještě nějaké závody nevyhrál?

⁴ Předpokládáme, že přijatelnost této proposice je vyšší, pokud si mluvčí B není zcela jistý, že mluvčí A už nějaké závody vyhrál, pokud je pozitivní epistemická inklinace silná, věta se stává méně přijatelnou

II. Pouze na straně mluvčího přesvědčení, že $p/\neg p$

II. A Je-li epistemická inklinace (jiného než buletického nebo deontického charakteru) přítomná pouze na straně mluvčího, a nikoliv u ostatních komunikantů, není nahrazení deklarativní větou s *přeci* možné. Síla epistemické inklinace bývá nižší. Cílem mluvčího je ověřit to, že p neplatí, a význam by bylo možné opsat následovně: *ptám se tě, jestli platí p, ale dávám najevo, že **věřím**, že neplatí*. Tento význam je zastoupen v následujícím dokladu:

- (48) „...Nikde a nikdy ten hlas nezazněl. Všechno je pouhá iluze - okna i celý svět."
„Ne, Duune."
„Máš snad důkaz proti?"
„Proklatě, Duune - nech toho!"

II. B Podobným případem je situace, kdy je epistemická inklinace opět přítomná pouze na straně mluvčího, ale její charakter není (pouze) epistemický, je buletický nebo deontický. Cíl mluvčího by se dal charakterizovat obdobně jako ve II. A a význam by mohl být opsán následovně: *ptám se tě, jestli platí p, ale dávám najevo, že **doufám**, že neplatí*. Tyto otázky se v analyzovaném korpusu obvykle pojí s verby dicendi, jak je tomu i v uváděném případě.

- (49) „Ne, to nedělej.“ Zkoumavě se na ni zahleděl.
„Chceš mi snad říct, že bych k tomu mohl mít důvod?“
„Ne!“
„Věřím ti. Jen se mi zdálo, žes něco naznačila.“
„Nic takového... Ne.“ (SYN v11)

V uvedeném příkladě mluvčí A na základě předchozího kontextu usuzuje, že existuje určitá pravděpodobnost platnosti proposice: *chceš mi říct, že bych k tomu mohl mít důvod*. Evidenciální inklinace je pozitivní. Zároveň je platnost této proposice z deontického hlediska hodnocena negativně, je proto přítomná negativní epistemická inklinace (deontická). Otázka mluvčího B by tedy mohla vyjadřovat: *Doufám/předpokládám, že mi nechceš říct, že bych k tomu mohl mít důvod, i když to vypadá, že mi to chceš říct*. Podobně jako v I. jsou i tyto otázky nahraditelné deklarativní větou s částicí, její polarita je shodná s epistemickou inklinací. Tentokrát zůstává částice *snad* ve svém významu *vyjadřujícím přání, naději* (C) v deklarativních větách. V tomto případě by věta zněla: *Snad mi nechceš*

říct, že bych k tomu mohl mít důvod. Při této transformaci však není tak zřetelně vyjádřena přítomnost opačné evidenciální inklinace.

4.3.2 Pouze pozitivní evidenciální inklinace

Částice *snad* se však ve zjišťovacích otázkách objevuje i v kontextu, kde předchozí epistemická inklinace není přítomná vůbec (ve vzorku (i) ve 20 %, ve vzorku s beletrií (ii) v 8 %). V tomto případě tedy nemůže jít o rozpor mezi inklinacemi. Tázací věty mívají funkci návrhu toho, co plyne nebo může plynout z kontextuálního důkazu (který se projeví v evidenciální inklinaci). Nejde zde o otázky řešící konflikt, ale o otázky požadující vysvětlení (srov. 2.3). To ukazuje i příklad (50), mluvčí pronáší výpověď *Hloupí tedy nejsme., která nepřináší řešení pro diskutovaný problém. Hledá další možné vysvětlení. Tímto vysvětlením by mohlo být: Jsme líní.* Mluvčí k platnosti této proposice pozitivně evidenciálně inklinuje, byť slabě, protože jiné vysvětlení (*naše hloupost*) bylo popřeno.

(50) Hloupí tedy nejsme. Jsme tedy snad líní? Určitě také ne. Nedávno provedené studie dokonce ukázaly, že Češi pracují nejdéle v Evropě. (SYN v11)

Cílem těchto otázek je zjistit, zda platí *p*. Síla inklinace nemusí být tak vysoká, jak tomu je u některých případech s protichůdnými inklinacemi, a může se u jednotlivých případů lišit. Jedná se o méně častou variantu užití, která se o něco častěji objevuje v publicistických textech, ve vzorku (ii), který se zaměřuje na dialogy, se četnost snížila. Předpokládáme tedy, že nejde o zcela běžné užití, ale spíše o specifický prostředek, který vnáší do textu pocit dialogičnosti (formou rétorických otázek).

Na základě sémantických a pragmatických vlastností jsme v této kapitole představili obvyklé užívání částice *snad* v přímých zjišťovacích otázkách, které jsme rozdělili na dvě hlavní kategorie. Jednak to jsou otázky řešící konflikt (epistemická a evidenciální inklinace zde jsou v rozporu), které jsme ještě dále členili na menší podkategorie, jednak šlo o otázky požadující vysvětlení. Nyní se podíváme na formální stránku obou velkých skupin.

4.3.3 Forma přímých zjišťovacích otázek

V prvním, výše popsaném, případě, kdy je přítomný rozpor mezi epistemickou a evidenciální inklinací a kde je evidenciální inklinace pozitivní a epistemická inklinace

negativní, se shoduje polarita s evidenciální inklinací, věta je tedy pozitivní (např. (41) nebo (40)). Mluví vnáší do komunikace propozici *p*, která je (podle něj) v rozporu s kontextuálním důkazem a vyžaduje její zohledňování.

V případě protichůdných inklinací, kde je evidenciální inklinace negativní a epistemická pozitivní, je opět polarita v souladu s evidenciální inklinací, věta je negativní. V tomto případě může být negace interpretována jako vnitřní (51).

(51) „Je to tak, že mám zachránit Gøranovi kůži?“ zeptala se nevěřicně. „On snad s tou vraždou nemá nic společného?“ (SYN v11)

Podle korpusových dat je ale tato možnost výrazně menšinová. Protože se otázky tohoto typu pojí s poměrně silným přesvědčením mluvčího, které je v tomto případě pozitivní, ve většině případů je negace interpretována jako vnější, což souvisí s tím, že vnější negace je silně asociována s pozitivní epistemickou inklinací. To je indikováno jednak přítomností neurčitých nezáporných zájmen a neschopností licencovat záporná zájmena, jednak častou zaměnitelností za částici *náhodou*, jejíž dosazení může sloužit jako ukazatel možnosti interpretace vnější negace (jak dokládají Staňková 2023 a Chodounská 2024, *náhodou* se pojí pouze s vnější negací). V dokladu (51) není možná záměna *snad* za *náhodou* (srov. (52)), jde o negaci vnitřní (je tomu i tak ve zbylých dokladech s neurčitým záporným zájmenem). V příkladu (53) je obsaženo jak neurčité zájmeno, tak částice *náhodou*, jde o negaci vnější.

(52) „Je to tak, že mám zachránit Gøranovi kůži?“ zeptala se nevěřicně. *, „On náhodou s tou vraždou nemá nic společného?“ (SYN v11, modifikováno)

(53) Tak tedy mladé rodiny s dětmi. Sice nebude společně zdanění, ale zato vybereme od dětí poplatky u lékaře. Neříkal tady snad náhodou někdo, že poplatky mají odradit od simulantů? Že český národ „ist eine simulanten bande“? Ukažte tedy prosím rodičům jejich simulující dítě! Takže mladé rodiny také ne. (SYN v11)

Zatímco při vnější negaci je verbum obvykle v iniciální posici, užití vnitřní negace je mnohem častěji doprovázeno deklarativním slovosledem, jak ukazuje i příklad (51). Nicméně i přesto v několika dokladech stojí sloveso ve větě s vnitřní negací i v iniciální posici (srov. (54), (56)), proto není toto hledisko spolehlivým indikátorem pro oba druhy negace. Toto zjištění se shoduje s dosavadním experimentálním zkoumáním zjišťovacích otázek v češtině (Staňková 2023).

- (54) „Je to tak, že mám zachránit Gøranovi kůži?“ zeptala se nevěřicně.
„Nemá snad s tou vraždou nic společného?“ (SYN v11, modifikováno)
- (55) „Je to tak, že mám zachránit Gøranovi kůži?“ zeptala se nevěřicně. „Nemá snad s tou vraždou (on) něco společného?“ (SYN v11, modifikováno)⁵
- (56) Proč Valentinu sledovala tahle blbka? Nemáte snad v zásobě nikoho schopnějšího? (SYN v11)

V taxonomii otázek podle Běličové (1889), jak byla představena výše, tedy otázky obsahující částici *snad* a vyjadřující rozpor mezi inklinacemi vždy spadají do otázek dubitativních, jejich polarita a epistemická inklinace jsou v rozporu.

V posledních vyskytujících se případech, kdy není epistemická inklinace vůbec přítomná, nedochází tedy k rozporu mezi inklinacemi a evidenciální inklinace je pozitivní, je polarita věty často shodná s evidenciální inklinací, a věta je proto také pozitivní. Obvykle se v těchto otázkách jedná o jistý návrh konverzační implikatury, který je však vyvozen čistě na kontextově přítomném důkazu, a nikoliv na předchozí zkušenosti mluvčího, tyto otázky by tedy bylo možné vztáhnout ke kategorii otázek požadujících vysvětlení, jak o nich bylo pojednáno v kapitole 2.3. Význam částice se zde svojí modalitou přibližuje významu, kterého částice může nabývat i v deklarativních větách: *možnost, přibližnost, pravděpodobně, asi* (A). Zároveň je blízká částici *třeba*. Tázací věta nabízí jedno z možných vysvětlení, není nijak potvrzené a mluvčí od komunikačního partnera chce buď jeho potvrzení, nebo nahrazení platným vysvětlením (tento postup se hojně užívá např. v žurnalistice, kdy si autor článku sám klade podobné otázky, aby jejich popřením nebo potvrzením posunul úvahu dále a oživil ji dialogičností, srov. (57)).

- (57) „[...] Přijel z Německa a zavolal mi, ať s ním jdu na kafe.“ Jde snad o další vztah fotbalový reprezentant - modelka? Nejspíš ano! (SYN v11)

Analýzy ostatních jazyků ukazují, že v případech jako jsou tyto, kde není přítomná pozitivní epistemická inklinace, nevzniká vnější negace (viz kapitola 2.5.2). Přestože bývají věty obvykle pozitivní, v našem korpusu se objevují i dva případy s negací. Na základě těchto dat se tedy zdá, že čeština vnější negaci umí licencovat i na základě přítomnosti pouze pozitivní evidenciální inklinace (ještě výrazněji se toto zjištění ukáže

⁵ V tomto posledním případě je užitá vnější negace tak, aby byla věta přijatelná, změnil se kvůli tomu však slovosled, záporné zájmeno bylo nahrazeno zájmenem nezáporným a i význam je posunut výrazně blíže k významu návrhu od německého *doch* (*přeci*)

na analýze vedlejších vět zjišťovacích v kapitole 4.4). Tento závěr je ve shodě s novějšími pracemi zabývajícími se českými tázacími větami zjišťovacími (Šimík v tisku, Staňková 2023). Přestože v našich korpusech je preferována pozitivní polarita otázek, oba doklady s vnější negací jsou podle nás zcela přijatelné ((57), (58)), a i případné transformace pozitivních vět na věty s vnější negací se zdají být přijatelné (srov. (60)).

(58) Chlapci začali hledat všude kolem, i na okraji záhonů s oleandry v trávě, pod rozkvetlou mandloní.

"Nehledají snad mladí pánové tuto červenou kuličku?" promluvil zamřížovaný Jan a v dlani natažené ruky se mu červeně leskla ta kulatá maličkost, která měla rozhodnout o jeho osudu." (SYN v11)

(59) Tragédie Šimonova prvního manželství a její následky v utváření osudu i osobnosti - nemá to snad symbolický význam? Šimonovo soužití s ženou, již vleklá choroba a pomalé odumírání zbavuje lidské podoby, a jeho obavy, že se u dcery bude opakovat. (SYN v11)

(60) „[...] Přijel z Německa a zavolal mi, ať s ním jdu na kafe.“ Nejde snad o další vztah fotbalový reprezentant - modelka? Nejspíš ano! (SYN v11, modifikováno)

U vět hlavních obsahujících částici *snad* může docházet k homonymním konstrukcím, které jsou pro přehlednost představené v tabulce 5.

Homonymní forma	Profil inklinací	Příkladová věta
1. pozitivní polarita	a) negativní epistemická inklinace, pozitivní evidenciální inklinace	Byl jsi snad na výstavě?
	b) pozitivní evidenciální inklinace	Byl jsi snad na výstavě?
2. forma umožňující interpretaci vnější negace	a) pozitivní epistemická inklinace, negativní evidenciální inklinace	Nebyl jste snad na výstavě? (61)
	b) pozitivní evidenciální inklinace	Nebyl jste snad na výstavě? (62)

Tabulka 5: Homonymie přímých otázek se *snad*

Druhého homonymního páru si ve svém článku všimá i Žaža (1979). Uvádí:

„V negativních tázacích větách může mít *snad* kromě již uvedeného významu [definice jeho významu zhruba odpovídá konfliktu inklinací, jak je definován v této práci] i význam částice *náhodou*. Nevzpomínáš si snad, kam jsem dal mapu? — Nechcete snad trochu čaje? — Nemají snad kalendář z minulého

roku? Může pak dojít k homonymitě konstrukcí: *Nebyl jste snad na výstavě?* (nebyl jste náhodou na výstavě?) × *Nebyl jste snad na výstavě?* (cožpak jste nebyl na výstavě?).“

Žaža zde jako test pro rozlišení mezi druhou dvojicí homonymie, jak jsou číslovány v této práci, užívá zaměnitelnost s částicemi *náhodou* a *cožpak*. Zatímco význam částice *co(ž)pak* definuje spolu s částicí *snad*, význam částice *náhodou* bohužel nespecifikuje vůbec. Kromě synonymie s částicí *náhodou* nezachycuje ani tento pro něj druhý význam *snad*. Dá se předpokládat, že myslí náš homonymní případ 2b). Jeho test se však nezdá být nejvhodnější, protože částice *náhodou*, může podle nás nabývat jak významu 2a), tak významu 2b).

Žažovu příkladovou otázku *Nebyl jste náhodou na výstavě?* by tedy mělo být možné použít ve dvou odlišných situacích, které by mohly zhruba odpovídat situacím (61) a (62):

2a)

(61) Situační kontext: Mluvčí A si myslel, že mluvčí B byl včera celé odpoledne na výstavě, proto nemohl být jinde. Ze situace se ale zdá, že byl v parku.

A: Když jsem se byl včera odpoledne projít v parku, potkal jsem Tomáše.

B: Nebyl jste náhodou na výstavě? / Cožpak jste nebyl na výstavě? / Nebyl jste snad na výstavě?

2b)

(62) Mluvčí A ví, že v galerii probíhá výstava a viděl, že byl mluvčí B včera před galerií. Považuje proto za možné, že byl mluvčí B v galerii na výstavě.

A: Viděl jsem vás včera před galerií a přemýšlel jsem, co jste tam dělal.

Nebyl jste náhodou na výstavě? / (Ne)Byl jste snad na výstavě? /*Cožpak jste nebyl na výstavě?

Jediná forma hlavních vět tázacích, která nemá homonymní protějšek, je případ, kdy jsou v rozporu obě inklinace, evidenciální inklinace je negativní, epistemická je pozitivní, věta formálně odpovídá deklarativnímu slovosledu a vyjadřuje vnitřní negaci.

4.4 Částice *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách

V následující kapitole se zaměříme na nepřímé otázky zjišťovací, které podrobíme podobné analýze jako přímé otázky. Přestože se formální vlastnosti přímých tázacích vět

a nepřímých tázacích vět částečně překrývají, na první pohled je při porovnání dat z korpusové analýzy zřejmé, že se neshodují zcela. Např. se zdá, že pro vedlejší věty s částicí *snad* je snazší a obvyklejší licencovat (vnější) negaci. Toto ovšem neplatí pro nepřímé otázky obecně, podle dat uváděných Šimíkem (v tisku) odpovídá zastoupení negace (převážně vnější) zhruba 35 % (soubor 63 dokladů). Na našem vzorku (iv) s 64 doklady je zastoupení negace ještě nižší a činí 22 %.

Nerovnováhu v distribuci pozitivních a negativních otázek s částicí *snad* demonstruje Tabulka 6 založená na vzorcích přímých otázek (i) a (ii) a nepřímých (iii). Čísla vytištěná tučně ukazují hodnoty získané z korpusové analýzy, např. z celkově 263 tázacích vět bylo 131 anotováno jako pozitivní přímé otázky. Čísla v závorkách uvádějí, jaká hodnota by byla očekávaná v případě, že by neměla forma tázací věty (přímá/nepřímá otázka) žádný vliv na distribuci kladu a záporu.

	Přímé otázky		Nepřímé otázky		Celkem
Positivní	131	(92,5)	25	(63,5)	156
Negativní	25	(63,5)	82	(43,5)	107
Celkem	156		107		263

Tabulka 6: Výsledky korpusové analýzy a očekávané hodnoty polaritu u otázek přímých a nepřímých

Z tabulky jasně vyplývá, že forma otázky (přímá/nepřímá) vliv na polaritu má. Test nezávislosti prokázal, že distribuce kladu a záporu v přímých a nepřímých otázkách se výrazně liší od distribuce podle nulové hypotézy. Celkově je v přímých otázkách více pozitivních vět a méně negativních, než by se očekávalo, a v nepřímých více negativních a méně pozitivních ($\chi^2(1) = 96,6, p = 8,42 \times 10^{-23}$).

Odhlédneme-li ale nyní od odlišné distribuce kladu a záporu a podíváme-li se na data z tabulky, která zachycuje výsledky korpusové analýzy nepřímých otázek s částicí *snad* (Tabulka 7), je zřejmé, že výsledky nejsou tak jednoznačné, jak tomu bylo v případě otázek přímých. Co zůstává stejné, je nulová frekvence případů, kdy jsou ve shodě evidenciální a epistemická inklinace. Také se neobjevují případy, kdy by byla přítomná pouze negativní evidenciální inklinace. Ostatní kombinace jsou však vždy zastoupeny alespoň jedním dokladem.

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	12 % (12)	1 % (1)	Positivní
		0	26 % (27)	22 % (23)	Negativní
	Negativní	1 % (1)	0	0	Positivní
		10 % (10)	0	0	Negativní
	Absentující	3 % (3)	1 % (1)	6 % (6)	Positivní
		14 % (14)	4 % (4)	1 % (1)	Negativní

Tabulka 7: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách

Přehlednější už jsou výsledky tohoto vzorku poté, co byl roztržěn na základě pragmaticko-sémantických vlastností (Tabulka 8, Tabulka 9, Tabulka 10 a Tabulka 11 v následujících kapitolách). Pro interpretaci výsledků se ukázalo jako výhodné nejprve vydělit nepřímé otázky, které odpovídají nepřímé řeči. Maticové věty tohoto podvzorku odpovídají uvozovacím větám a vedlejší věty otázkám, které byly opravdu proneseny a pomocí nepřímé věty jsou pouze reprodukovány. Při analýze zbylých dokladů se pracovalo s jednoduchým rozdělením do čtyř skupin podle významu, a to na věty vyjadřující nápad, úvahu, kontrolu a neznalost, jak jsou představeny v kapitole 4.2.

Předmětem následujících kapitol je představení a interpretace dat o nepřímých zjišťovacích otázkách, která byla tímto rozdělením získána.

4.4.1 Nepřímé otázky vzniklé transformací z pronesené výpovědi

Přestože do skupiny nepřímých otázek, které vznikly transformací z pronesené výpovědi, je ze zkoumaného vzorku započítáno pouze 18 (viz Tabulka 8) nepřímých otázek (většinou závislých na slovesech *zeptat se*, *dotazovat se* nebo jménech *dotaz* či *otázka* a sémanticky se řadících do kategorie kontroly), v profilu jejich formy v závislosti na kontextech se jasně ukázaly tři tendence.

První dvě kopírují zjištění, která vznikla na základě analýzy přímých otázek, u nichž dochází k rozporu mezi epistemickou a evidenciální inklinací. Polarita vedlejší věty se shoduje s evidenciální inklinací, buď jsou obě kladné, nebo obě záporné.

Co se týká druhu negace, jako test zde byla opět využita částice *náhodou*. Ve všech případech je *snad* nahraditelné částicí *náhodou*, aniž by se věta stala nepřijatelnou nebo by změnila význam, proto předpokládáme, že je ve všech případech možná interpretace vnější negace. Zároveň charakter těchto nepřímých otázek je takový, že v něm není primárním cílem vyjádření nedůvěry v kontextový důkaz, proto by se neměla objevovat vnitřní negace (hypotéza v.))

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	33 % (6)	0	Positivní
		0	0	33 % (6)	Negativní
	Negativní	0	0	0	Positivní
		33 % (6)	0	0	Negativní
	Absentující	0	0	0	Positivní
		0	0	0	Negativní

Tabulka 8: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách transformovaných z pronesené výpovědi

Třetí tendence odpovídá otázkám požadujícím vysvětlení. Přítomná je v těchto případech pouze pozitivní evidenciální inklinace. Zatímco u přímých otázek převažuje pozitivní polarita (i když vnější negace není vyloučena), v nepřímých otázkách tohoto typu se vyskytuje pouze vnější negace (částice *snad* je nahraditelná částicí *náhodou*). Nicméně ani pozitivní polarita se v modifikovaných dokladech nezdá jako zcela nepřijatelná (srov. (63) a (64)).

(63) Zkuste na dítě nenaléhat, ale spíš se tázat po důvodech, proč pokoj nemůže uklidit, jestli snad není nemocné, a na závěr dialogu sdělte, aby o úklidu alespoň přemýšlelo. (SYN v11)

(64) (?) Zkuste na dítě nenaléhat, ale spíš se tázat po důvodech, proč pokoj nemůže uklidit, jestli snad je nemocné, a na závěr dialogu sdělte, aby o úklidu alespoň přemýšlelo. (SYN v11, modifikováno)

Celkově se tedy dá říct, že nepřímé otázky, které jsou nebo by mohly být přímou transformací vyslovené otázky, se chovají ve shodě s vlastnostmi přímých otázek zjišťovacích s částicí *snad*. Jediným rozdílem jsou otázky požadující vysvětlení, kde je ve všech případech nepřímých otázek upřednostněna negativní polarita.

4.4.2 Nápad

Jak se zcela zřetelně ukázalo, částice *snad* se v nepřímých otázkách velmi často pojí s vyjadřováním nápadu. Jde o případy popisující rychlou, náhlou myšlenku, která se může zakládat na kontextově přítomném důkazu, ale může vycházet např. i z vlastních úvah. Důležité v těchto případech je, že mluvčí danou proposici považuje za pravděpodobnou nebo alespoň možnou. V maticových větách se obvykle objevují slovesa jako *napadnout*, *pomyslet si* nebo spojení *blesknout hlavou*.

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	3 % (1)	3 % (1)	Positivní
		0	62 % (18)	21 % (6)	Negativní
	Negativní	0	0	0	Positivní
		3 % (1)	0	0	Negativní
	Absentující	0	0	0	Positivní
		3 % (1)	0	3 % (1)	Negativní

Tabulka 9: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících nápad

V těchto případech se zcela nezávisle na povaze a kombinaci evidenciální a epistemické inklinace objevuje zejména vnější negace (např. (65) a (66)), a to ve 27 případech ze 29 (podle testu nahraditelnosti částicí *náhodou*, případně neschopnosti licencovat záporná neurčitá zájmena), jak ukazuje Tabulka 9. Vnější negace je licencována i v případech konfliktu mezi inklinacemi, kdy je evidenciální inklinace pozitivní a věta by podle očekávání měla být také pozitivní (67). Tyto otázky mohou vyjadřovat i údiv nad nově zjištěnou informací, které je mluvčí ochoten věřit, a tak odporují naší hypotéze iv.). Zbylé dva případy jsou pozitivní, jeden z nich pro demonstraci uvádíme jako (68).

- (65) Pod příkrovem větví jako bychom se ocitli daleko od světa, vzduch tu byl tak nějak vážnější a těžší. Napadlo mě, jestli jsme snad nevstoupili do solného kruhu. (SYN v11)
- (66) Nevrlému se dokonce návrat k trenérské profesi zamlouval natolik, že mu hlavou bleskla myšlenka, zda by snad neměl navrhnout teplickému vedení jako nového trenéra sám sebe. (SYN v11)
- (67) Ač jsem sama dítě z paneláku, tady bych bydlet opravdu nechtěla. Na přelomu února a března čeká oba segmenty rekonstrukce, která bude stát téměř 62 milionů. Při pohledu na tak závratnou sumu mě napadá, jestli by snad nebylo vhodnější postavit oba segmenty nově a pozlatit je. (SYN v11)
- (68) Vzhledem k tomu, že v současné době existují v Evropě kromě Rakouska už jen tři další „neutrálové“, nabízí se otázka, zda si snad ruská zahraniční politika vytkla za cíl „zneutralizovat“ některé z postkomunistických států střední a východní Evropy. (SYN v11)

Při porovnání vzorku (iii), který zahrnuje nepřímé zjišťovací otázky se *snad*, a vzorku (iv) (tj. náhodné nepřímé zjišťovací otázky) se ukáže, že částice *snad* se mnohem častěji pojí s významem nápadu (32 %), než je pro nepřímé otázky obecně obvyklé (bez částice *snad* je v náhodně vybraném vzorku pouze 1,6 %, srov. Tabulka 3, v kapitole 4.2).

4.4.3 Úvaha a kontrola

Poslední velkou skupinu se společnými znaky tvoří nepřímé zjišťovací otázky, které vyjadřují obsah úvahy nebo kontroly skutečnosti (aniž by šlo o kontrolu vyslovením otázky). I tato skupina je charakteristická tím, že oproti přímým otázkám je schopná licencovat negaci ve větším počtu druhů kontextu. Přehled výsledků analýzy těchto vzorků je v tabulce 10.

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	10 % (5)	0	Positivní
		0	18 % (9)	22 % (11)	Negativní
	Negativní	2 % (1)	0	0	Positivní
		6 % (3)	0	0	Negativní
	Absentující	2 % (1)	2 % (1)	4 % (2)	Positivní
		26 % (13)	8 % (4)	0	Negativní

Tabulka 10: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících úvahu nebo kontrolu

Interpretaci zde získaných dat představíme podle kombinací jejich inklinací podobně jako v kapitole o přímých otázkách.

1. Rozpor mezi inklinacemi

Pokud jde o případy, kdy jsou inklinace protichůdné, dalo by se částečně vycházet ze stejných pravidel, která platí pro přímé otázky, a polarita by tedy byla shodná s evidenciální inklinací (jak tomu je pro negativní evidenciální inklinaci v (69) a pro pozitivní v (70)).

(69) Oddíl, příběh o členech elitní jednotky střílející v 80. letech do dělníků, popisuje neochotu převzít odpovědnost, svalování viny na druhé... Čtenář se po chvíli začne ptát, jestli se snad v porevolučním Polsku nenajde jediný pozitivní nebo alespoň inspirativní příběh, který by nenahlížel tamní vývoj jinak než jen temně a kriticky. *Szczygieł* ale jako kdyby nic pozitivního neviděl. (SYN v11)

(70) Hodinový rozhovor, který chce BBC odvysílat v pondělí a který Diana ohlásila v den Charlesových 47. narozenin, je navíc považován za akt princezny pomsty na Charlesovi, který před 18 měsíci rovněž v televizním interview připustil, že byl princezně nevěrný. Bulvární listy typu *Daily Mirror* si rovnou kladly otázku, zda snad Diana zešílela, a i serióznější

deníky jako The Guardian a The Independent, které se tématu královská rodina zpravidla vyhýbají, o této události tentokrát referovaly na prvních stránkách. (SYN v11)

Je-li evidenciální inklinace negativní, podle paralely s přímými otázkami by mělo být možné čtení s vnější i vnitřní negací. O negaci vnější však pravděpodobně nejde v případě (69), částice není nahraditelná částicí *náhodou* (při zohlednění celého kontextu), a navíc je dosaditelné záporné zájmeno (srov. (71)). Stejně tomu je i v případě (72). Co oba případy spojuje, je to, že cílem výpovědi je spíše vyjádřit nedůvěru ke kontextuálnímu důkazu než prověřit jednu z inklinací, toto zjištění tedy podporuje naši hypotézu v.).

(71) Oddíl, příběh o členech elitní jednotky střílející v 80. letech do dělníků, popisuje neochotu převzít odpovědnost, svalování viny na druhé... Čtenář se po chvíli začne ptát, jestli se snad v porevolučním Polsku nenajde žádný pozitivní nebo alespoň inspirativní příběh, který by nenahlížel tamní vývoj jinak než jen temně a kriticky. Szczygieł ale jako kdyby nic pozitivního neviděl. (SYN v11, modifikováno)

(72) Nemělo by se ani zapomenout na jeho pět let starou slavnou tiskovou konferenci v německém Düsseldorfu, kde plány na transatlantické lety Ryanairu vyšperkoval tvrzením, že cestující v byznys třídě obdrží zdarma orální sex. Když tlumočnice zesinala, začal se rozčilovat, zda snad němčina nemá výraz pro orální sex. Z této služby nakonec sešlo, ale idea transatlantických letů O'Learyho opět chytla. (SYN v11)

Od pravidel platících pro přímé otázky se však odchyľují tyto nepřímé otázky tehdy, je-li evidenciální inklinace pozitivní. Zatímco u přímých otázek v těchto případech bez výjimky platilo, že polarita byla pozitivní, v nepřímých otázkách převažuje polarita záporná (73). Většinou jsou akceptovatelné obě varianty, i když pozitivní se zdají býti výrazně méně přirozené.

(73) Když jsem si přečetla zprávu o jednání parlamentu s názvem: Poslanci se přeli o partitury hymny, musela jsem se hned podívat na datum, jestli snad není apríl. V době, kdy při jakémkoli závažném negativním skutku (například tunelování, korupce, kriminalita) se všichni vymlouvají, že na to nemáme legislativu, se poslanci v parlamentu za peníze daňových poplatníků baví o notovém záznamu hymny. (SYN v11)

Výjimkami jsou následující dva příklady, kde je možná pouze pozitivní polarita:

- (74) „[...] Panenství tam podle všeho nemá cenu ani zlámané grešle!“ Měla jsem pochybnosti o tom, zda snad má někde jinde větší cenu a zda by se mi vůbec nějaká cena přisuzovat měla, ale nechala jsem si je pro sebe. (SYN v11)
- (75) V našich končinách je veřejné nošení nacistických symbolů považováno za trestný čin. Zato symbol komunistické moci - srp a kladivo - se stává módním doplňkem některých mladých lidí. To člověka nutí k zamyšlení, jestli snad ti mrtví ze sovětských gulagů trpěli před svým koncem méně než ti v nacistických lágrech. (SYN v11)

V uvedených dokladech (70), (73), (74) a (75) je na základě kontextu přítomná pozitivní evidenciální a záporná epistemická inklinace, ale zatímco v dokladech (70) a (73) je možná jak pozitivní, tak negativní forma, v (74)⁶ a (75) je možná pouze polarita pozitivní, což působí proti celkovému trendu. Příčina spočívá v tom, že v těchto dvou příkladech si subjekty maticové věty i přes kladný evidenciální důkaz zcela zachovávají své původní přesvědčení o neplatnosti proposice *p*. Negativní epistemická inklinace zde je silnější než evidenciální, která je souvětím zpochybněna, a kvůli absenci silnější pozitivní inklinace se tedy nemůže objevit vnější negace. Naopak ve zbylých korpusových dokladech (i ve zde uvedených (70) a (73)) subjekt, k němuž se obsahová věta váže, pokládá kontextuální důkaz za natolik silný, že ho upřednostňuje jako platnější (nebo se alespoň do této role staví). A proto, přestože subjekt maticové věty v dokladu (73) ví, že není apríl, vyjadřuje, že kontextuální důkaz je natolik silný, že je třeba ho ověřit. Mluvčí zde nezpochybňuje evidenciální důkaz, ale hodnotí kontext a vyvozuje z něj potenciální následky. Negace je zde licencována pozitivní evidenciální inklinací a na základě předložené teorie by tedy mělo jít o negaci vnější. Podle testu nahraditelnosti částicí *náhodou* se zdá, že jde opravdu pouze o vnější negaci. To, že subjekt hodnotí kontextuální důkaz jako silnější, než byla jeho epistemická inklinace, vyvrací pro nepřímé otázky hypotézu iv.).

2. Pouze pozitivní evidenciální inklinace

Na dokladech, kde je přítomná pouze evidenciální inklinace, a to pozitivní (22 %), se jasně ukazuje naznačený trend: nepřímé otázky zjišťovací upřednostňují negaci, pokud je

⁶ V tomto případě může pravděpodobně určitou roli hrát i řídicí slovo *pochybnost*

to možné, mnohem častěji než zjišťovací otázky přímé. To platí pro tyto doklady bez výjimky (např. (76)). Vnější negace je pak založena na pozitivní evidenciální inklinaci (interpretaci vnější negace naznačuje nepřítomnost záporných zájmen, nahraditelnost *náhodou* za *snad* ve šech případech, příp. přítomnost neurčitého zájmena). Jde o další důkaz, že čeština má pro vnější negaci širší uplatnění než jiné zkoumané jazyky. Zároveň je pro tyto věty společné, že kontextový důkaz považují nositelé postoje za dostatečně silný na to, aby byl platný.

(76) „[...] Slyšel jste ty zvuky?“ „Slyšel,“ odpověděl otec Brown. „A řekl jsem si, že se radši kouknu, jestli se snad něco nestalo.“ (SYN v11)

3. Případy bez evidenciální inklinace

Na rozdíl od přímých otázek se ve vzorku s nepřímými otázkami objevují v kategoriích *úvaha a kontrola* i doklady, u nichž není přítomná evidenciální inklinace vůbec. U těchto případů je zpravidla velmi obtížné rekonstruovat epistemickou inklinaci a anotace těchto případů byla prováděna s obtížemi. U 2 dokladů se dokonce zdá, že jakákoliv inklinace chybí. Jde o případy (77) a (78).

(77) [...] při aktualizaci Microsoft nijak nekontroluje, zda je ve Windows 7 či 8 některá z těchto funkcí aktivována, a samozřejmě ani to, zda je snad uživatel počítače skutečně nějakým způsobem handicapován. (SYN v11)

(78) Tak či onak se budete prokousávat poctivě vystavěným sci-fi světem, shromažďovat vojenské síly z jeho různých koutů a na palubě lodi Normandy nervózně odhadovat, jestli by to snad mohlo stačit proti Reaperům. (SYN v11)

Jde o jediné doklady, které spadají spíše do kategorie otázek požadujících informaci než otázek požadujících vysvětlení nebo řešících konflikt. Zároveň je v obou případech užita pozitivní polarita, zatímco v ostatních případech bez evidenciální inklinace je téměř výhradně polarita negativní. To, že jsou otázky bez inklinace pouze kladné, odpovídá mnohým tvrzením zmiňovaným výše (např. Běličová 1989). Na druhou stranu v dokladu (78) je změna polarity možná, podle naší intuice však při užití negace vystupuje do popředí pozitivní epistemické inklinace (buletická), která v pozitivní větě nemusí být přítomná vůbec. V tomto čtení se částice svojí sémantikou přibližuje částici *náhodou* (která by byla samozřejmě licencována pouze v kombinaci s vnější negací), a to ve smyslu, jak o ní píše Šimík (v tisku). Užitím částice mluvčí vyzývá, aby byly zváženy i

ty alternativy, které se zdají být velmi nepravděpodobné. Nízký stupeň jistotní modality je v této větě důležitý a je vyjadřován několika prostředky. Signalizuje ho již řídicí *nervózně odhadovat*, ve větě obsahové pak právě částice *snad* (*náhodou*), modální sloveso *moci*, podmínovací způsob, a pokud by byla přítomná, tak i negace.

4.4.4 Neznalost

Poslední malou skupinu dokladů tvoří nepřímé otázky vyjadřující neznalost (obvykle) subjektu maticové věty. Přestože jde pouze o 6 dokladů, pro přehlednost výsledky uvádíme v tabulce níže (Tabulka 11).

		Epistemická inklinace			Polarita
		Positivní	Negativní	Absentující	
Evidenciální inklinace	Positivní	0	0	0	Positivní
		0	0	0	Negativní
	Negativní	0	0	0	Positivní
		0	0	0	Negativní
	Absentující	33 % (2)	0	67 % (4)	Positivní
		0	0	0	Negativní

Tabulka 11: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici *snad* v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících neznalost

Vztáhneme-li celkově výsledky k výsledkům ze vzorku (iv), který zahrnuje i nepřímé otázky bez *snad* a kde zastoupení vět vyjadřujících neznalost činí 25 % (srov. Tabulka 3, kapitola 4.2), ukáže se, že pokud věty obsahují *snad*, je tento význam méně častý.

Pro malé množství dokladů nebudeme provádět podrobnější analýzu, protože by neměla velkou vypovídající hodnotu, pouze poukážeme na fakt, že tyto věty jsou ve všech případech pozitivní (srov. (79)), což působí proti celkovému trendu nepřímých otázek se *snad*, které jinak, jak jsme ukázali, snadno licencují vnější negaci. Zároveň je také zřetelný fakt, že ve všech případech chybí evidenciální inklinace a většinou i inklinace epistemická.

(79) Nelze přesně určit, jak dlouho zůstal v Jeruzalémě, ani nevíme, zda už tehdy tam byla snad provdána jeho sestra (Sk 23,16). Ale sotva tam prodléval ještě v letech, kdy Ježíš Kristus veřejně působil. (SYN v11)

Předpokládáme, že *snad* zde má podobnou funkci určité distance mluvčího od obsahu nepřímé otázky ve smyslu, jak ji popisuje Šimík (v tisku) pro *náhodou* a jak jsme o ní mluvili na konci předchozí podkapitoly (rozšíření množiny alternativ i na ty méně pravděpodobné).

V poslední kapitole této práce provedeme obecnou diskusi o získaných výsledcích a porovnáme je s našimi hypotézami. Také v ní upozorníme na některé jevy, které sice nebyly předem očekávány, ale v průběhu vzniku této práce se v datech výrazně projeví.

5. Obecná diskuse a závěr

Tato bakalářská práce byla uvedena úvahou o tom, že forma (zjišťovacích) tázacích vět může mít různé funkce. Navrhli jsme, že zjišťovací tázací věty s částicí *snad* mohou mít interogativní funkci nebo funkci asertivní, nemohou však nabývat funkce direktivní, a tak jsou-li např. nabídky a žádosti realizovány tázací formou, přidání částice *snad* je činí nepřirozenými. Tato hypotéza se potvrdila a v korpusu skutečně nebyly nalezeny ani otázky přímé, ani nepřímé s takovouto funkcí. Předpokládáme, že to může souviset s tím faktem, že částice *snad* si ve větách tázacích zachovává některé své vlastnosti, které má ve větách oznamovacích. Konkrétně tím myslíme její epistemický charakter (ve smyslu vztahu k pravděpodobnosti platnosti proposice).

Zachovalý epistemický charakter se však ještě výrazněji projeví, sledujeme-li kontexty, ve kterých je částice užívána. Zcela se potvrdila existence úzkého vztahu mezi užíváním částice *snad* ve zjišťovacích tázacích větách a inklinacemi mluvčího (bias). Jak navrhla hypotéza iii.), vždy by měla být přítomná evidenciální inklinace. Toto se ukázalo jako platné pro všechny přímé otázky. U nepřímých otázek však bylo nalezeno několik dokladů (sémanticky šlo o kontrolu, úvahu a neznalost), kde evidenciální inklinace chybí. Slabší podhypotéza, která by tvrdila, že otázka vždy inklinuje k určité odpovědi na základě alespoň jednoho typu tohoto pragmatického faktoru (epistemického nebo evidenciálního), se potvrdila ještě u více dokladů, nicméně 6 dokladů tomuto tvrzení stále odporuje. Proto navrhujeme, že částice *snad* může v pragmaticky velmi striktně omezených případech nabývat i takové funkce, kterou navrhuje Šimík (v tisku) pro *náhodou*, tedy že mluvčí vyzývá, aby byly zváženy i ty alternativy, které se zdají být velmi nepravděpodobné, aniž by byla inklinace nutně přítomná. V ostatních (silně převažujících) kontextech je pro její užití skutečně nutnou podmínkou to, že mluvčí inklinuje k určité odpovědi (alespoň evidenciálně).

S inklinacním profilem souvisí i očekávání stanovené na začátku této práce a formulované jako hypotéza ii.), že přímé a nepřímé otázky se *snad* plní funkci otázek řešících konflikt a výjimečně i požadujících vysvětlení, neplní ale funkci otázek

požadujících informací. Tato hypotéza se potvrdila pro přímé otázky. Pro nepřímé otázky se nepotvrdila ve všech případech, a to zejména v otázkách sémantické kategorie neznalosti, ale dá se říci, že tento popis je až na výjimky adekvátní.

Co se týká hypotézy iv.), která vylučuje možnost silnější evidenciální a slabší epistemické inklinace (jsou-li obě přítomné), můžeme konstatovat její potvrzení u přímých otázek. Tyto otázky nejsou schopné spoluvyjadřovat údiv nad novou skutečností, ale pouze nedůvěru v kontextuální důkaz. U nepřímých otázek byla tato hypotéza vyvrácena. Nepřímé otázky se *snad* jsou schopné vyjadřovat jak odmítnutí kontextového důkazu, tak údiv nad novou skutečností spolu s touhou, toto zjištění potvrdit (nebo vyvrátit).

Hypotéza v.) předložila naše očekávání, která se vztahují k formě otázek v závislosti na inklinacním profilu. Celkově se dá říci, že se tato hypotéza potvrdila téměř ve všech svých bodech, a to i v tom ohledu, že pozitivní evidenciální inklinace je sama o sobě v češtině schopná licencovat vnější negaci. Kde se hypotéza nepotvrdila, ale ani nevyvrátila, jsou případy přímých zjišťovacích otázek ve vztahu k tomu, jaký typ negace je licencován vzhledem k síle inklinací. Pro ověření této hypotézy získaná data nebyla dostatečná a za vhodnější přístup bychom považovali experimentální metodu. Nicméně se prokázalo, že oba typy negace mohou být v přímých otázkách se *snad* licencovány. Pro nepřímé otázky svá očekávání k distribuci vnější a vnitřní negace na základě podrobnější analýzy považujeme za potvrzená.

Vzhledem k formální stránce se také velmi výrazně ukázal předem nečekaný jev, a sice, že nepřímé otázky se *snad* jsou ve všech případech, kdy je to možné, ochotnější licencovat vnější negaci. Konkrétně se jedná o případy:

- přítomnosti pouze pozitivní evidenciální inklinace (ve všech sémantických kategoriích);
- nepřímých otázek vyjadřujících nápad (nezávisle na inklinacním profilu);
- nepřímých otázek vyjadřujících úvahu a kontrolu, které obsahují pozitivní evidenciální inklinaci (ta může být v konfliktu s negativní epistemickou inklinací);
- nepřímých otázek vyjadřujících úvahu a kontrolu, které vyjadřují pouze epistemickou inklinaci, a to jak pozitivní, tak negativní.

Mezi další znaky částice *snad* v tázacích větách patří to, že částice je vždy situována do určitého kontextu, je reaktivní (tj. obsahově se vztahuje na prvek z jazykového nebo

situačního kontextu) a neiniciální. Obvykle slouží jako jakýsi pragmatický komentář (jak popisuje Čermák 2008) k tomu, co je v textu již obsaženo. Mluvčí výpovědí se *snad* vyjadřuje svůj epistemický vztah (který se může zakládat i na kontextu) k obsahu proposice (např. že ji považuje za nepravděpodobnou). V tomto smyslu je pak možné mluvit o tom, že si zkoumaná částice v tázacích větách ponechává svůj epistemický charakter, který uplatňuje v oznamovacích větách.

Kromě tázacích vět byla část pozornosti věnována i větám oznamovacím. Hlavním výstupem z této části byl popis funkcí částice *snad* a jeho srovnání se slovníkovými zpracováními. Částice může vyjadřovat možnost nebo přibližnost (A), výjimečně nejistotu, *prý* (B), přání nebo naděje (C). Tato tři využití jsou popsána i ve slovnících. Práce však přináší popis ještě jednoho specifického využití této částice. V tomto čtvrtém využití (D), které tvoří asi čtvrtinu všech výskytů *snad*, je vyjádřena epistemická modalita (nejistota), která se vztahuje k maximální nebo minimální možné míře, která je z hlediska svého rozsahu nečekaná.

Vztáhneme-li výsledky práce ke zjišťovacím tázacím větám obecně, můžeme sledovat několik zajímavých fenoménů. Výsledky práce potvrzují pro češtinu již dříve konstatovanou skutečnost, že pro vnější negaci je upřednostňován interrogativní slovosled, pro negaci vnitřní slovosled deklarativní. Dále data této práce nasvědčují tomu, že vnější negace má v češtině široké uplatnění a může být licencována jak na základě pozitivní epistemické inklinace, tak za určitých podmínek i na základě evidenciální inklinace. Tato skutečnost, její prověření a popsání by si jistě zasloužily další pozornost, stejně jako další výsledek pozorování z této práce, kterým myslíme rozdílnou distribuci polarity v přímých otázkách a v jim odpovídajících otázkách nepřímých. Z výsledků totiž vyplývá, že některé nepřímé otázky mají větší tendenci k vnější negaci než odpovídající otázky přímé, a to i přes stejné kontextuální podmínky. Přímé otázky v těchto případech volí spíše pozitivní polaritu. Pokud víme tato rozdílná distribuce zatím nebyla nikde blíže zpracována.

6. Seznam použité literatury

- Adamovičová, A. (2017). Partikule v Pražském mluveném korpusu. In *Studie z aplikované lingvistiky*, Special Issue. 88–108.
- Ballweg, J. (2007). Modalpartikel. In Hoffmann, L (ed.). *Handbuch der deutschen Wortarten*. 547–553. Berlin, New York: De Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110217087>
- Běličová, H. (1989). Zjišťovací otázky kladné a záporné v slovanských jazycích. In *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 58. 97–105.
- Büiring, D. & Gunlogsonová, C. (2000). *Aren't positive and negative polar questions the same?*. https://semanticsarchive.net/Archive/mYwOGNhO/polar_questions.pdf.
- Čermák, F. (2007). *Frekvenční slovník mluvené češtiny*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1425-0.
- Čermák, F. (2008). Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině. In Kopřivová, M. & Waclawičová, M. (eds.). *Čeština v mluveném korpusu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 63–74.
- Daneš, F. & Grepl, M. & Hlavsa, Z. (1987). *Mluvnice češtiny. 3, Skladba*. Academia.
- Diewaldová, G. (2007). Abtönungspartikeln. In Hoffmann, L (ed.). *Handbuch der deutschen Wortarten*, Berlin, New York: De Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110217087>
- Filipec, J. & Červená, V. (2014). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* (Vyd. 4., dotisk). Academia.
- Goodhue, D. (2019). High negation questions and epistemic bias. In *Proceedings of Sinn und Bedeutung*, 23(1). 469–486. <https://doi.org/10.18148/sub/2019.v23i1.544>.
- Goodhue, D. (2022). Isn't there more than one way to bias a polar question? In *Natural Language Semantics*, 30(4). 379–413. <https://doi.org/10.1007/s11050-022-09198-2>.
- Grepl, M. & Nekula, M. (2017). Epistémická částice. In Karlík, P. & Nekula, M. & Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: https://www.czechency.org/slovník/EPISTÉMICKÁ_ČÁSTICE

- Grepl, M. (1965). O větách tázacích. In *Naše řeč*, 48(5). 276–291.
- Grepl, M. (1995). Výpověď. In *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 568–651. ISBN 80-7106-134-4.
- Grepl, M. (1998). Výpověď. In Grepl, M. & Karlík, P. (eds.). *Skladba češtiny*. Velká řada (Votobia). Olomouc: Votobia. ISBN 80-7198-281-4.
- Hamblin, C. L. (1973). Questions in Montague English. In *Foundations of Language*, 10(1). 41–53. <https://www.jstor.org/stable/25000703>.
- Hirschová, M. (2013). Sentence adverbials and evidentiality. In *Research in Language*, 11(2). 131-140.
- Hirschová, M. (2016). Postoje mluvčího k propozičnímu obsahu v pohledu syntakticko-pragmatickém. In *Didaktické studie*, 8. 17-27.
- Chodounská, M. (2024). *Užití a interpretace částice náhodou ve zjišťovacích tázacích větách*. Bakalářská práce, vedoucí Radek Šimík. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.
- Komárek, M. & Kořenský, J. & Petr, J. & Veselková, J. (1986). *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. Academia.
- Kopecký, J. (2010). Komunikační funkce záporných zjišťovacích otázek. In *Naše řeč*, 93. 1–15.
- Korotkova, N. (2023). Conversational dynamics of Russian questions with 'razve'. In *Proceedings of Sinn Und Bedeutung*, 27. 328–346. <https://doi.org/10.18148/sub/2023.v27.1073>.
- Krifka, M. (2017). Negated polarity questions as denegations of assertions. In Chungmin Lee, Kiefer, F. & Krifka, M. (eds.). *Contrastivness in information structure, alternatives and scalar implicatures*. 359–398. Cham: Springer.
- Křížková, H. (1968). Tázací věta a některé problémy tzv. Aktuálního (kontextového) členění. In *Naše řeč*, 51. 200–210.
- Ladd, D. R. (1981): A first look at the semantics and pragmatics of negative questions and tag questions. In *Papers from the seventeenth regional meeting Chicago Linguistic Society*. Chicago linguistic society. 164–171.

- Meyer, R. (2017a). Otázka. Zjišťovací tázací věta. In Karlík, P. & Nekula, M. & Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]
URL: <https://www.czechency.org/slovník/OTÁZKA>
- Meyer, R. (2017b). Tázací věta. In Karlík, P. & Nekula, M. & Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]
URL: https://www.czechency.org/slovník/TÁZACÍ_VĚTA (poslední přístup: 11. 6. 2024)
- Meyer, R. (2017c). Zjišťovací tázací věta. In Karlík, P. & Nekula, M. & Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]
URL: https://www.czechency.org/slovník/ZJIŠŤOVACÍ_TÁZACÍ_VĚTA
- Nekula, M. (1995). Částice (partikule). In *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 358–368. ISBN 80-7106-134-4.
- Nekula, M. (1996). *System der Partikeln im Deutschen und Tschechischen: unter besonderer Berücksichtigung der Abtönungspartikeln*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Reppová S. & Geist L. (2022). Negative polar questions in Russian: question bias and question concern. *Work. Pap. Univ. Cologne/Univ. Stuttgart*.
- Reppová, S. (2013). Common ground management: Modal particles, illocutionary negation and verum. In Gutzmann, D. & Gärtner, H.-M. (eds.). *Beyond expressives: explorations in use-conditional meaning*. Leiden: Brill. 231–274.
- Rinas, K. (2010). Partikeln als semantische Mumien: Zur Bedeutung von wohl, vielleicht und snad in Ausrufesätzen. In *Studia Germanistica* 2010/6. 113–128.
- Romero, M. & Han, C. (2004). On negative yes/no questions. In *Linguistics and Philosophy*. 27, 5. 609 – 658. <https://doi.org/10.1023/B:LING.0000033850.15705.94>.
- Stalnaker, R. (1974): Pragmatic presuppositions. In: Munitz, Milton K. & Peter Unger, eds.: *Semantics and philosophy*. New York: New York University Press. 197–213.
- Staňková, A. (2023). *The expression of speaker's bias in Czech polar questions*. Diplomová práce, vedoucí Šimík, Radek. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

- Strachoňová, H. (2017). Negativní shoda. In Karlík, P. & Nekula, M. & Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]
URL: [https://www.czechency.org/slovník/NEGATIVNÍ SHODA](https://www.czechency.org/slovník/NEGATIVNÍ_SHODA)
- Sudo, Y. (2013). Biased polar questions in English and Japanese. In *Beyond expressives: Explorations in use-conditional meaning*. 275–295.
https://doi.org/10.1163/9789004183988_009.
- SYN v11. Křen, M. et al. (2022). Korpus SYN, verze 11 ze 14. 12. 2022. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>
- Šimík, R. (to appear). Polar question semantics and bias: Lessons from Slavic/Czech. In Gehrke, B. & Šimík, R. (eds.). *Semantics of Slavic Languages. Open Slavic Linguistics*. Berlin: Language Science Press.
- Štícha, F. (1984). Konkurence kladu a záporu v otázkách zjišťovacích. In *Naše řeč*, 67. 76–82.
- Štícha, F. (1995a). Otázky predikátové: inference, implicitnost a explicitní výrazy ilokučních funkcí I. In *Slovo a slovesnost*, 56, 2. 98–109.
- Štícha, F. (1995b). Otázky predikátové: inference, implicitnost a explicitní výrazy ilokučních funkcí II. In *Slovo a slovesnost*, 56, 3. 204–217.
- Štícha, F. (1997). Marek Nekula: System der Partikeln im Deutschen und Tschechischen. In *Slovo a slovesnost*, 58, 4. 312–314.
- Štícha, F. (2015). *Česko-německá srovnávací gramatika*. Vyd. 2., V Akademii 1. Lingvistika (Academia). Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2378-0.
- Štícha, F. (2018). *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*. Academia.
- Tomioka, S. & Kimová, J. (2014). Conventionally implicated questions. In *Talk at Kyushu University*, 24. <https://semanticsarchive.net/Archive/Tc4YmYxY/CIQ.pdf>.
- Zeman, J. & Hoffmannová, J. & Jílková, L. (2019). Otázky v mluvené češtině. In Hoffmannová, J. & Homoláč, J. & Mrázková, K. (eds.). *Syntax mluvené češtiny. Lingvistika (Academia)*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2961-4
- Žaža, S. (1979). K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu. In *Slovo a slovesnost*, 40. 135–138.

7. Seznam tabulek

Tabulka 1: Analýza významů a užití částice snad v náhodném vzorku 100 dokladů (v)	28
Tabulka 2: Očekávání formálních vlastností tázacích vět	36
Tabulka 3: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iv) pro nepřímé zjišťovací otázky	39
Tabulka 4: Výsledky korpusové analýzy ze vzorků (i) a (ii) pro částici snad v přímých zjišťovacích otázkách.....	41
Tabulka 5: Homonymie přímých otázek se snad	49
Tabulka 6: Výsledky korpusové analýzy a očekávané hodnoty polarity u otázek přímých a nepřímých.....	51
Tabulka 7: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici snad v nepřímých zjišťovacích otázkách.....	52
Tabulka 8: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici snad v nepřímých zjišťovacích otázkách transformovaných z pronesené výpovědi.....	53
Tabulka 9: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici snad v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících nápad	54
Tabulka 10: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici snad v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících úvahu nebo kontrolu	55
Tabulka 11: Výsledky korpusové analýzy ze vzorku (iii) pro částici snad v nepřímých zjišťovacích otázkách vyjadřujících neznalost	59

8. Seznam příloh

Příloha 1. Průvodce korpusovou anotací

Příloha 2. Korpusové výsledky